

METSÄN RAJALLA

Luontosuhteen rakentumisen elementtejä
rajaseudun suojelualueella

Pro gradu –tutkielma
Tampereen yliopisto
Johtamiskorkeakoulu
Ympäristöpolitiikan ja aluetieteen koulutusohjelma
Timo Lampila
Helmikuu 2015
Ohjaaja: Minna Santaoja

TIIVISTELMÄ

Tampereen yliopisto, Johtamiskorkeakoulu, ympäristöpolitiikka

Tekijä: LAMPILA TIMO

Tutkielman nimi: Metsän rajalla

Pro gradu -tutkielma: 62 sivua, 1 liitesivua

Aika: Helmikuu 2015

Avainsanat: luontokokemus, raja, luontosuhde, aika, metsä, ikimetsä

Käsittelen tutkielmassa Virmajoen suojelualuetta käyttävien ihmisyksilöiden luontosuhteen rakentumista. Alueelta löytyy aito ja alkuperäinen ”suomalainen” metsäluonto lähes neitseellisessä tilassa: se on säästynyt tehometsätaloudelta täysin ja ilmentää jääkauden jälkeistä luontoa samoilla ikiaikaisilla jalansijoillaan kuin tuhansia vuosia sitten. Työn tarkoitus on selvittää mitkä luontoelementit ja mitkä merkitykset ovat ratkaisevia kun tarkastellaan ihmisen suhdetta autenttiseen monimuotoiseen luonnonmetsään. Tutkielma nostaa esille luonnontilaisen metsä- ja suoluonnon suhteen ihmisyksilöön, joka siellä kulkee.

Tutkielman alueellinen rajaus sijoittuu kiinnostavalla tavalla valtakunnanrajalle Etelä-Kuusamoon. Perifeerisestä sijainnista johtuen alue muodostaa kaikelta inhimilliseltä käytöltä syrjäisen luontoreservaatin. Alueella ei ole polkuverkostoja, kylttejä, parkkipaikkoja, käymälöitä tai muitakaan rakennettuja puitteita.

Tutkielman aineisto koostuu teemahaastatteluista sekä suojelualueella tehdystä luontoinventoinnista. Haastateltavat käyttävät Virmajoen suojelualuetta aktiivisesti työ- ja vapaa-aikana sekä profiloituvat kukin omaan kategoriaan: a) retkeilijä b) rajamies c) poromies d) yrittäjä.

Tutkielman teoreettinen selkäranka syntyy ajan, paikan ja luontosuhteen käsitteiden muodostamasta kolmiyhteydestä. Metsäkokemusta lähestytään paikan ominaisuuksien mukaan, jotka tavallisesti ovat aineellisia, mutta ominaisuudet voivat välittyä myös aineettomina. ”Metsä on raja” tarkoittaa myös ajallista siirtymää toiseen ulottuvuuteen, luonnon maailmaan, jossa inhimillinen aikakäsitys sekoittuu luonnonaikaan. Luontosuhteeseen vaikuttaa näin myös moni sellainen asia, jota ei luo ainoastaan paikan fyysiset ominaisuudet.

Analyysini perusteella luonnonmonimuotoisuus luo edellytykset pyhän kokemiselle metsässä: vanhat puut nousevat ajan, paikan ja pyhän kokemuksessa erityiseen merkitykseen. Kokemukseen sisältyy myös ajan merkityksen muutos. Luontosuhteessa on lisäksi hallinnollinen ulottuvuus, jota kautta yksilö pohtii laajemmin luonnonmetsien ja talousmetsien välisiä menettelytapoja. ”Metsän raja” ilmenee monella tasolla sekä mielikuvituksessa tarinan tai retken alkamisen kautta ja ekologisena muutoksena biomassan määrän lisääntymisenä astuttaessa talousmetsästä suojelumetsän sisälle.

ALKUSANAT JA KIITOKSET

Haluan kiittää arvokkaista ohjeista työn valmiiksi saattamisessa graduohjaajaani Minna Santaojaa. Monet tapaamisemme takasivat sen, että työtä oli ilo tehdä ja motivaatio tekemiseen säilyi koko ajan plussan puolella.

Työ on mitä suurimmassa määrin ollut oppimisprosessi: sarja toimenpiteitä ja ajattelua, jonka seurauksena tutkielma on matkan varrella kehittynyt muotoonsa, löytäen oman tieteellisen ja tarinallisen uomansa. Vitsikkäästi voisin todeta, että gradusta on muodostunut oma elävä organisminsa, joten olen kiitollinen myös Sinulle, gradu, kaikista vietetyistä yhteisistä hetkistämme, hyvistä ja pahoista!

Lisäksi haluan kiittää neuvonannoista ja ajatuksista Jari Eerolaa, Martti Muukkosta ja Yrjö Hailaa. Kiitos opastuksesta, jaksoitte lukea tekstini ja kommentoida sitä ammattitaidollanne.

Suurimmalla kiitollisuudella ajattelen isääni Ari Lampilaa, jota ilman en olisi mennyt metsään, enkä tuntisi aluetta, johon työni maantieteellisesti sijoittuu.

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	1
1.1 Ekologiset perustelut alueen valinnalle.....	2
1.2 Oma suhde paikkaan	3
2 ENSIMMÄINEN TARINA, ALUEEN TARINA	4
2.1 Suojelualueen syntyminen	4
2.2 Alueellinen rajausta	6
2.3 Etelä-Kuusamo periferia-alueena.....	7
3 TUTKIMUKSEN KÄSITTEELLINEN TAUSTA	8
3.1 Metsäkokemuksen merkityksistä aikaisempien tutkimuksien valossa	9
3.1.1 Hyvinvoinnin perusta.....	9
3.1.2 Kulttuuriset luontokäsitykset	10
3.2 Teoriatausta ja käsitteiden määrittely	12
3.2.1 Luontosuhde.....	12
3.2.2 Paikan kokemus	15
3.2.3 Aika.....	19
4 AINEISTO JA MENETELMÄT	22
4.1 Tapaustutkimus tutkimustapana.....	22
4.2 Tutkimuksen aineisto	23
4.3 Aineiston analyysi.....	26
5 TOINEN TARINA – IHMISEN TARINA	27
5.1 Rajan ilmenemismuodot	28
5.2 Ajan rajan tuolla puolen.....	32
5.2.1 Syklinen aika - luonnollinen aika.....	35
5.2.2 Ajankulun kulttuurinen pohja - historiallinen aika	36
5.3 Luonnonrytmin aistiminen	38
5.4 Metsätietoisuus.....	41
5.5 Sosiaaliset rakenteet	47
5.6 Genius loci - paikan henki	49
6 TULOSTEN TARKASTELU JA PÄÄTELMÄT	52
LÄHTEET.....	58
LIITTEET	63

1 JOHDANTO

Löydätkö paikan, jossa aikaa ei ole? Paikan, jossa menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus kietoutuvat toisiinsa kiinni, ilmentäen ajallista kehää, jossa vallitsee elävästä ja kuolleesta biomassasta koostuva tasapainotila. Paikan, jossa kaikki sinne luonnostaan kuuluvat elämänmuodot ja ikäluokat ovat edustettuna. Ihminenkin on siellä läsnä, mutta hyvin harvalukuisena. Tämän tutkimuksen keskiössä on ihmisen kokemus kuvatun kaltaisella alueella - luonnonmetsässä, joka seisoo samoilla jalansijoillaan viimeisimmän jääkauden jäljiltä. Vanha pystyyn kuollut puu, kelo, sisältää paljon tervaa ja saattaa olla iältään jopa 800 vuotta. Se voi olla myös sitä puolet vanhempi sulaessaan maapuuna lannoittaen metsämaata uudelle kasvulle. Ehkä tuon puun, nyt jo kelottuneet juuret, saattavat törröttää maan alta ikään kuin muistuttaakseen, että paikalla kasvoi muinoin suuri mänty.

Tämän tutkimuksen lähtökohtana on raottaa ovea unohdettuun todellisuuteen, niihin metsäluonnon ilmiöihin ja merkityksiin, jotka ovat rikastuttaneet myös suomen kieltä. Kuten puun muotoa kuvaavat sanat, jotka ovat jo osa kadonneet puhekielestä, mutta Virmajoen suojelualueella ne ovat elävässä elämässä yhä läsnä.

Tutkin luontokokemuksen muodostumista Etelä-Kuusamossa sijaitsevalla yli 3000 hehtaarin kokoisella Virmajoen suojelualueella, joka on säilynyt luonnontilassa tähän päivään asti. Tutkimuksen fokus on niissä yksilöllisissä kokemuksissa, jotka syntyvät erilaisten luontoelementtien välityksellä.

Tavoitteeni on tarkastella kokemuksen syntymistä luonnontilaisesta metsästä ja pohtia millä tavalla kokemus luonnontilaisesta metsästä eroaa metsään, joka on ojitettu ja otettu inhimillisten tarpeiden käyttöön.

Inhimillinen todellisuus näkyy kaupunkien maisemassa välittömästi rakennuksina, mutta luonnossa se voi näkyä välillisesti esimerkiksi vuosikymmenten takaisilla metsänhakuilla tai vanhan niittysaunan ominaisuudessa. Maisema näyttää kaukaa erilaiselta kuin olo maiseman "sisällä". Monet tekijät vaikuttavat siihen, minkälaisena maisema koetaan. Näitä tekijöitä olen tutkinut haastatteleamalla ihmisiä, jotka profiloituvat Virmajoen suojelualueella toimijoiksi.

Tutkimuksen tehtävänä on etsiä Virmajoen luonnonsuojelun alueen luonnon merkityksiä sitä käyttävän yksilön kannalta. Tutkimuksen pääkysymystä pohtiessa heräsi neljä alakysymystä: 1) mikä on ihmisen suhde maahan, joka sitä ruokkii 2) millä tavalla yksilön luontosuhde rakentuu ja mitkä asiat nousevat luontokokemuksen kannalta merkityksellisiksi 3) millä tavalla luonnonmetsä eroaa kokemuksen kannalta verrattuna metsämaahan, joka on talouden käytössä 4) miten muodostuu ajankuvan moniulotteisuus kun vastakkain on muutaman kymmenen vuoden ikäinen mäntytaimikko ja ajaton ikimetsä? Nämä moninaiset kysymykset kiteytin seuraavaksi pääkysymykseksi:

Mitkä asiat nousevat merkityksellisiksi luontokokemuksen rakentumisessa Virmajoen suojelualueella?

Tutkimuksen aineisto käsittää neljä teemahaastattelua. Tavoitteeni on luoda esitys siitä, mitä tutkimuksessa haastateltavat tuntevat ja kokevat ikiluonnossa kulkiessaan. Miksi metsään mennään ja mitä metsästä saadaan? Kukin henkilö profiloituu Virmajoen suojelun alueen käyttäjäksi oman viiteryhmänsä mukaan. Yksi on rajamies, toinen on poromies, kolmas luontomatkailun alueen yrittäjä ja neljäs on perinteinen retkeilijä. Olen pyrkinyt haastatteluissa ymmärtämään kunkin käyttäjän kohdalla keskeisiä luontosuhteen merkityksen antajia. Luontokokemuksen taustaksi tarkastelen myös, millä tavalla Virmajoen suojelun alue sijoittuu maantieteellisesti muihin luontokohteisiin sekä millä tavalla alueiden maisemalliset ja ekologiset piirteet eroavat toisistaan.

1.1 Ekologiset perustelut alueen valinnalle

Etelä-Kuusamon vanhojen metsien ja soiden suojelun alueet muodostavat sekä ekosysteemien, että lajistojen kannalta Suomen mittakaavassa ainutlaatuisen vanhojen metsien kokonaisuuden. Suomen ympäristökeskuksen tekemän luontoinventoinnin perusteella (Kumpulainen & Veteläinen 2000, 39) Virmajoen ja Närängänvaaran alueella kairattujen mäntyjen keski-ikä oli 423 vuotta ja vanhimmat puut, jotka vielä tekivät neulasia, olivat liki 700-vuotiaita kun pystykelojen ja maapuiden määrä kokonaispuustosta on noin neljäsosan luokkaa (ibid., 34). Maisema koostuu laajoista salomaista ja muodostaa paksun turkin maan päälle. Kelo- ja lahopuiden ansiosta ajankulku luonnossa tulee näkyviin erikoislaatuilla tavalla. Pystypuut voivat itsessään olla vanhimmillaan jopa tuhat vuotta, voi paksun sammalkerroksen päällä

kasvava maapuun olla vieläkin vanhempi. Puustollinen jatkumo lienee tuhansia vuosia, kun ottaa huomioon puun elinkaaren sirkkataimesta maatuneeseen keloon saakka.

Puuston rakenteen vertaaminen kansallisella tasolla muodostaa käsityksen Virmajoen alueen erityisyydestä. Kuolleen maa- ja pystypuun määrä on koko maassa keskimäärin 5,4 m³/ha (Ihalainen & Mäkelä 2009) siinä missä Virmajoen alueen lahopuun määrä on 89,9 m³/ha (Kumpulainen & Veteläinen 2000, 32). Iso osa suojelualueesta koostuu laajoista suoalueista. Valtakunnallisessa perspektiivissä metsäojitettujen eli kuivattujen soiden kokonaisala on tällä hetkellä 4,7 miljoonaa hehtaaria, mikä on noin puolet koko Suomen suoalasta. Yleisesti ottaen katsotaan, että Suomen maapinta-alasta noin kolmannes on suota. (Metsäntutkimuslaitos 2013, 35.)

Suot ovat Virmajoella metsien tapaan täysin luonnontilaisia. Aluetta rytmittää kauttaaltaan luoteesta kaakkoon kulkevat aapasuot ja metsäselänteet. Purojen ja niitä reunustavien soiden väliin jää kapeita harjanteita, joiden eteläpuoleiset metsät koostuvat lähinnä kuivista vanhoista männiköistä ja pohjoisrinteiden metsät rehevistä kuusivaltaisista sekametsistä.

1.2 Oma suhde paikkaan

Olen käynyt Virmajoen suojelualueella ensimmäistä kertaa kahden vuoden ikäisenä. Isäni käytti 80- ja 90-luvuilla Etelä-Kuusamon vanhoja metsiä metsästykseseen ja otti usein minut mukaan metsästysreissulle. Yövyimme laavumajoitteessa luonnon antimia hyväksi käyttäen. Retkeilyharrastukseni syventyessä kävin alueella omin päin vuonna 2010 ja kiintymykseni vanhaa luontoa, erityisesti puita kohtaan syveni. Syntyi luontokokemus ja -suhde, jollaista en ollut muissa Suomen luontokohteissa kohdannut. Olen retkeillyt alueella kaikkina vuodenaikoina ja päässyt havainnoimaan villin luonnon äärimmäisissä olosuhteissa. Olen kokenut - 35 asteen pakkasyön ja + 30 asteen kesähelteen ja ukonilman suoraan yläpuolella sekä kokenut väliin jäävät kaudet, raikkaan ja kirkkaan kevään sulamisvesineen sekä moniloisteisen syksyn, ruskan värien maalaaman maiseman. Virmajoki on vahvasti profiloitunut erämaaluontona, jossa ihmisen kädenjälki ei näy. Virmajoelta ei löydy esimerkiksi rakennettuja katoksia, polkuverkostoja, ulkokuuseja, tulentekopaikkoja tai opastekylttejä lainkaan.

Omillla reissuillani olen törmännyt alueella ani harvoin muihin ihmisiin. Syksyllä alueella liikkuu jonkin verran metsästäjiä, mutta muina vuodenaikoina liikettä on vain vähän, lukuun ottamatta rajamiehiä, jotka partioivat alueella läpi vuoden. Muistan hyvin kuinka eräänä keskitalven -20C asteen pakkasaamuna leiriini saapui rajamiesten moottorikelkkapartio. He ihmettelivät, mitä teen alueella. Koska mukamani oli pystykorva, partiomiehet luulivat, että olen metsästysreissulla. “Oletko lähtenyt jäniksiä ampumaan?”. En ollut. “Oletko nädän perässä?”. En sitäkään. “No minkä perässä sitten olet täällä?”. En ollut minkään erityisen perässä paitsi luontokokemuksen.

Suhteeni Virmajoen suojelualueeseen määrittynyt nautinnan tai tutkailun kautta. Yrjö Haila (2004, 87) määrittelee tutkailun osana luotettavaa tiedon perustaa ja vertaa sen merkitystä normaaliin tieteelliseen tietoon. Tutkailun perustana on usein käytännöllinen työ. Tutkailussa sekä kohde, että havainnoitsija muuttuvat jatkuvassa keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Olen eräänlaisen tutkailija-retkeilijän ominaisuudessa alueella virkistyskäyttäjänä sekä oman tieteenalani parissa tätä tutkimusta tekemässä.

2 ENSIMMÄINEN TARINA, ALUEEN TARINA

Tässä luvussa käsittelen tarkemmin Virmajoen suojelualueen ominaisuuksia. Alueen ekologia ja suojeluprosessin vaiheet ilmentävät jotain lähivuosisikymmenien ajalta sekä kaukaa vuosituhansien takaisilta ajoilta. Alueen tarina on eräänlainen osoitus siitä, että kokonaisuutena suojelualue voidaan nähdä sen suo- ja metsäluonnon, maanselkien ja lajiston sekä kaikkien ominaisuuksiensa kautta ikään kuin omanlaisenaan elävänä organismina. Alueelle sisältyy omat henkiset ja fyysiset piirteensä: koskemattomuudessaan se muistuttaa vierasta planeettaa, jossa ei ole selviä ja näkyviä merkkejä ihmiselämästä.

2.1 Suojelualueen syntyminen

Virmajoen Suojeluprosessiin liittyy usean vuoden mittainen tapahtumasarja, jonka aikana monenlaiset toimijat ajoivat asiaa puolesta tai vastaan. Tämä ilmentää teoreettisessa taustaosiossa esittelemääni hallinnon aikamittakaavaa. Esittelen seuraavassa merkittävimmät tapahtumat suojelualueen muodostumiseen liittyen. Tiedot ovat peräisin kahdesta lähteestä: Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskuksen julkaisemasta teoksesta “Etelä-Kuusamon vanhojen

metsien ja soiden luontoinventointi” (Virkkala & Anttila 2000, 7) – julkaisusta (jatkossa P-Py) sekä Kuusamon yhteismetsän toimintakertomuksesta “Työtä Kuusamon tilojen tukena - Kuusamon yhteismetsän 50 toiminnan vuotta” (Heikkinen 2007, 44–45 – jatkossa Ym). Suojeluhankkeeseen liittyvät tapahtumat ajoittuvat ajalle 1994. Olen laittanut sulkuihin “Ym” tai “P-Py” riippuen siitä kummasta lähteestä tieto on peräisin. Kuusamon yhteismetsä on yksityisten metsätilojen omistama metsäalue ja organisaatio, jonka toiminta perustuu metsätalouden harjoittamiseen.

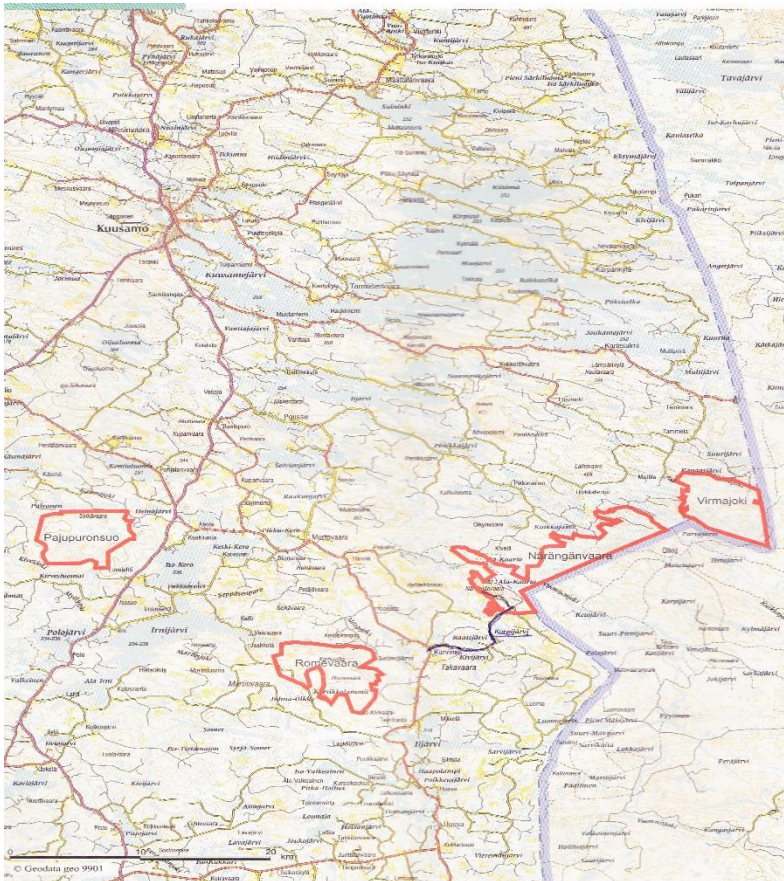
Prosessi eteni seuraavasti:

1. Suojeluhankkeen käynnistymisestä 1994 on kolme erilaista tulkintaa:
 - “Suojeluhanke käynnistyi vuonna 1994 ja asia putkahti esille edellisenä vuonna aloitetun valtion omistamien vanhojen metsien inventoinnin puitteissa.” (Ym)
 - Suojelukysymykset nousivat esille syksyllä 1994, “sen jälkeen kun metsien maanomistaja Kuusamon yhteismetsä rakensi syyskuussa metsätien Närängänvaaran itäpuolelle tarkoituksenaan käynnistää hakkuut alueella.” (P-Py)
 - “Suojeluhanke tuli julkisuuteen syksyllä 1994 luontoaktivistien ryhtyessä häiritsemään Yhteismetsän alueella harjoittamaa metsätaloustoimintaa.” (Ym)
2. 1995 Yhteismetsän omistamilla alueilla suoritettiin luontoinventointi. (P-Py)
3. 1996 Alueiden suojelusta päätettiin luontoinventoinnin pohjalta kesäkuussa 1996 Pohjois-Suomen vanhojen metsien suojelua koskevan valtioneuvoston periaatepäätöksen yhteydessä (P-Py)
4. 1998 Yhteismetsä hylkäsi maa- ja metsätalousministeri Kalevi Hemilän esityksen maanvaihdosta. (Ym)
5. 1999 Suojeluprosessi eteni lopulta pisteeseen, jossa ympäristöministeriö pakkolunasti alueet luonnonsuojelutarkoitukseen. (Ym & P-Py)

Yllä mainitusta käy ilmi, että suojeluprosessi ei sujunut ilman ristiriitoja. Suojeluprosessin kuvaaminen luo pohjan ymmärtää miten monimutkaisten rakenteiden takana ja toisaalta ohuella nuoralla alueiden jääminen suojelun piiriin ylipäänsä oli.

2.2 Alueellinen rajaus

Virmajoen suojelualue sijoittuu Kuusamon itäisimpään osaan muodostaen Suomen ja Venäjän väliselle raja-alueelle syrjäisen erämaan, joka on soiden ja vanhojen metsäharjujen viiruttama. Puusto on alueella erityisen vanhaa ja maisemassa korostuu luonnontilaisuus.

Kuva 1: Etelä-Kuusamon vanhojen metsien suojelualueet (Geodata geo 9901, Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskus)

Yllä olevasta kuvasta näkyy miten Virmajoki sijoittuu maantieteellisesti. Se on syrjäisin kaikista Kuusamon eteläosassa sijaitsevasta Pajupuronsuon, Romevaaran, Närängänvaaran ja Virmajoen muodostamasta Etelä-Kuusamon vanhojen metsien suojelualueista. Yhdessä alueet muodostavat sekä Suomen että Euroopan mittakaavassa poikkeuksellisen monimuotoisen vanhojen metsien kokonaisuuden, joka on sekä metsä- ja suoekosysteemeiltään että lajistoltaan korvaamattoman arvokas.

Rajasin aineiston vain yhden alueen käyttäjiin, koska omat maastokokemukseni todistavat, että ns. aitoa ja puhdasta luontokokemusta on hyvin vaikea saada nykyaikana. Tarkoitin puhtaalla sitä, että kokemus muodostuu sellaisen ympäristön kautta, jossa merkkejä inhimillisestä elämästä ei ole nähtävissä. Näin luontokokemus on välitön “dialogi” kokijan ja ei-inhimillisen luonnon välillä. Virmajoen suojelualueesta noin kolmasosa sijoittuu rajavyöhykkeelle, jossa kaikki liikkuminen ja toiminta on luvanvaraista. Rajavyöhykkeen alue on vieläkin neitseellisemmässä tilassa kuin muu suojelualue eikä “tavallinen ihminen” pääse sinne ilman perusteltua lupaa. Rajavyöhykkeen alueen vesistöjen vuokraamisen kautta, vuokraaja saa oikeuden liikkua vyöhykkeen alueella. Tässä tutkimuksessa on haastateltu yrittäjää, joka toimii rajavyöhykkeen puoleisten vesistöjen vuokraisäntänä ja on näin ollen oikeutettu myös rajavyöhykkeellä liikkumiseen.

2.3 Etelä-Kuusamo periferia-alueena

Virmajoen suojelualue työntyy kielekkeenä Suomen itärajalle kulmaan, jossa valtakunnanraja sijoittuu paitsi itäpuolelle niin myös etelään. (ks. kuva1.) Alue on syrjässä kaikenlaiselta inhimilliseltä toiminnalta paitsi porotaloudelta sekä pieniasteiselta virkistyskäytöltä, kuten kalastukselta, metsästykseltä ja marjastukselta. Tämä on eteläistä Kuusamo leimaava piirre: kyläkulttuurit ovat hävinneet poismuuton myötä, sen sijaan metsätaloustoiminta on alueella voimistunut entisestään. Vastaavanlainen trendi on havaittu eri puolilla Suomea laajemminkin. Kulttuuriantropologi Matti Sarmela (2007, 158) kuvaa ilmiötä metropoli-periferia-suhteena, jossa voimakkaan kaupungistumisen seurauksena laajat reuna-alueet ovat jääneet ns. raaka-aineperiferioiksi. Hänen mukaansa periferioita ovat kehitysmaat, niin sanottu kolmas maailma eli entiset siirtomaat, mutta myös teollisuusmaan sisään on muodostuneet omat raaka-aineperiferiansa, kuten Suomessa Pohjois-Karjala, Kainuu ja Lappi (ibid.).

Luonnonsuojelulla ja luontomatkailulla on pitkä ja yhteen kietoutunut menneisyys ja ne toimivat usein keskenään symbioosissa (ks. esim. Budowski 1976; Saarinen ym. 2000). Periferiaksi kutsutun alueen sisällä voi olla myös inhimillistä toimintaa, mikä toimii ikään kuin symbioosissa sitä ympäröivän luonnon kanssa. Aluepolitiikalla on pyritty tasapainottamaan tilannetta, mutta erityisesti raja-alueet ovat jääneet periferioiden periferioiksi. Pohjois-Kuusamolle leimallinen luontomatkailu, johon Oulangan ja Rukan alueet kuuluvat, on tästä esimerkki. Tätä kirjoittaessa Oulangan kansallispuiston lähelle on suunnitteluasteella

uraanikaivos. Argumentaatio kaivoshanketta vastaan perustuu lähes täysin luontomatkailualan mahdollisuuksiin ja uhkakuviiin. Myös Kuusamon kaupungin hallinnon puolelta kritiikki kaivoshanketta kohtaan perustellaan matkailuelinkeinolla. Luonnonsuojeluargumentti on lähtökohdiltaan ihmiskeskeinen eli inhimillistä toimintaa puolustava. Luonto voidaan nähdä myös arvona sinänsä vaikka inhimillinen toiminta ei siitä hyötyisikään. Luontokeskeisestä lähtökohdasta nähtynä luontoalueiden tai lajien suojeleminen ajatellaan arvokkaaksi sellaisenaan, luonnonsuojelu on teko, joka pitää tehdä: luonnon suojeleminen luonnon itsensä vuoksi on eettisesti oikein ja sen tuhoaminen väärin (Vilkkä 1993, 36).

Juuri luontokeskeinen lähtökohta oli tyypillistä Kuusamossa 1960-luvulla käydyssä ”Koskisodassa”, jonka päähahmona toimi paikallisen sanomalehden päätoimittaja Reino Rinne (ks. Rinne 1980). Nykyisen Oulangan alueen kosket uhkasivat tulla padotuksi ja käytettäväksi vesivoimaan. Luontokeskeinen argumentti oli, että ei ihmisellä ei ole oikeutta pilata vapaasti virtaavien koskien muodostamia ekosysteemeitä ja tuhota maisemaa.

Etelä-Kuusamon ja Virmajoen suojelualueen erona pohjoiseen Kuusamoon on turismin lähes täydellinen poissaolo; Pohjoinen Kuusamo näyttäytyy Kolin talvimatkailun lisäksi Suomen luontoturismin pääkohteena. Oulangan kansallispuisto on kävijämäärältään mitattuna maamme suosituimpia kansallispuistoja: alueella vieraillee vuosittain yli 160 000 kävijää (Metsähallitus 2003).

Kuusamon luonnosta on paljon tutkittua tietoa, mutta tuo tutkimus keskittyy lähinnä Keski- ja Pohjois-Kuusamoon, etenkin Oulangan kansallispuistoon, sen ympäristöön ja merkitykseen (esim. Viramo 1979). Juurikin Kuusamon eteläosan alueet ovat jääneet vähemmälle huomiolle.

3 TUTKIMUKSEN KÄSITTEELLINEN TAUSTA

Maa, joka sijaitsee pohjan perillä, tarvitsee hyvän talviverhon, mutta jos se riisuu turkin päältään, saa se syyttää itseänsä, jos se paleltuu kuoliaaksi. (Topelius 1875)

Jo yli vuosisata sitten Sakari Topelius luonnehti Maamme-kirjassa metsiä suomalaisen kansansielun pulppuavaksi lähteeksi. Metsä antaa henkisen kokemuksen, joka rauhoittaa ihmistä ja siihen voi sisältyä uskonnollisia piirteitä. Tämän tutkimuksen alueellinen rajaus on tarkoituksella syrjäinen, aito korpimaisema, jossa ihmisen kädenjälki on minimissä ja luonnon

kädenjälki maksimissa. Näin syntyvä luontokokemus on puhdas kokemus, sanan rajat ylittävä hiljainen vuoropuhelu ympäristön ja kokijan välillä. Tarkastelen seuraavassa metsäkokemuksen ilmentymiä ihmisessä aiempien tutkimuksien valossa.

3.1 Metsäkokemuksen merkityksistä aikaisempien tutkimuksien valossa

Tyypillisesti luontokokemuksen tutkiminen on liittynyt metsän materiaaliseen hyödyntämiseen ja siihen liitettäviin merkityksiin, sen sijaan yksilöllinen suhde metsään on jäänyt tarkastelun ulkopuolelle (Jalonen 2006, 20-21). Tämän tutkimuksen keskiössä on ihminen ja kokemus. Tarkoituksena on tutkia luontokokemusta alueella, jonka lajisto on iältään ja määrältään luonnollisessa tasapainotilassa – sitä voidaan kutsua nimellä ikiluonto tai aarniometsä.

3.1.1 Hyvinvoinnin perusta

Aikaisempaa tutkimusta luontokokemuksesta on tehty muun muassa hyvinvointia tutkimalla: ympäristöpsykologian professori Terry Hartigin (1993) tutkimuksessa koehenkilöt tekivät ensin tarkkaavuutta rasittavia tehtäviä, joiden jälkeen he kävelivät kävelylenkin puistomaisella luontoalueella ja vilkkaassa kaupunkiympäristössä: verenpainetta tutkittiin ja tulokset osoittivat, että luontokävelyllä syke ja verenpaine laskivat selvästi nopeammin ja enemmän kuin kaupunkikävelyllä. Tutkimuksessani lähestyn talousmetsä/ikimetsä – dikotomian kautta luontokokemuksen rakentumista. Tämä siitä syystä, että Virmajoen suojelualuetta ympäröivä metsämaisematyyppi on avohakkuuraiskio tai nuori taimikkometsä, joka on ekologisesti katsottuna ääripää, kuten luonnonmetsäkin.

Arkkitehtuurin professorin Roger S. Ulrichin (1983) tulokset osoittavat, millaisia ihmisten suosimat stressistä elvyttävät luontomaisemat tyypillisesti ovat. Hänen mukaansa luontomaisemaa suositaan, jos näkymä ei ole liian yksinkertainen tai monimutkainen. Maisemalla on rakenne ja muoto. Näkymällä on syvyyttä ja maiseman “sisään” voidaan mennä. Liikkuminen on helppoa maanmuotojen ansiosta, jossa näkymää peittää osin jokin kulma tai osatekijä, kuten joenmutka tai näkymässä ovat pääsisältönä vesi ja kasvillisuus. Mainitut piirteet esiintyvät luonnontilaisessa metsässä, jossa ihminen voi käyttää nisäkäspolkuja liikkuaan helposti suurten puiden alla toisin kuin esimerkiksi nuoressa taimikossa, jossa nuoret puut kasvavat tiheässä muodostaen hyvin vaikeakulkuisen maastotyyppin.

Luonnontilaisessa metsässä lisäksi päänäkymän muodostaa rikas ja tuuhea kasvillisuuspeite vanhoine puineen ja muine eliölajeineen.

Luonnon elvyttävää voimaa korostavat laajalti huomiota saaneet tutkimukset luonnon vaikutuksesta ihmisen hyvinvointiin. Marjo Tourulan ja Arja Raution (2014, 21) tekemässä työssä tutkittiin millaisia ihmisten terveyttä ja hyvinvointia edistäviä vaikutuksia ympäristö tuottaa. Tutkimuksessa eroteltiin luonnon yhteys fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen sekä sosiaaliseen hyvinvointiin ja havaittiin, että monimuotoinen luonto edistää ihmisen fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista terveyttä ja hyvinvointia. Metsän on arvioitu myös (Staats ym. 2003) auttavan väsymyksestä palautumiseen kaupunkiympäristöä paremmin, sillä metsässä on vähemmän ihmisiä, siellä on hiljaista sekä maisemaan sisältyy liikkeiden vähyys ja hitaat muutokset.

Virmajoen suojelualueen merkitys tässä tutkimuksessa on luonnon monimuotoisuuden maksimaalinen taso. Täsmällisesti luonnon monimuotoisuuden yhteyttä luontokokemuksen muodostumisessa on tutkittu varsin vähän. Ekologi Ilkka Hanskin ja hänen työryhmänsä viimeisin tutkimus (2012) esittää luonnon monimuotoisuuden vaikutuksista ihmisen vastustuskykyyn ja allergiaherkkyyteen.

Myös eräretkikokemuksia on tutkittu elvyttävän luontokokemuksen näkökulmasta. Elvyttävän kokemuksen sisältöä tutkivat ensimmäisinä Rachel ja Stephen Kaplan (1989). Elvyttävälle luontokokemuksille oli tyypillistä tämän tutkimuksen perusteella neljä seikkaa: paikasta lumoutuminen, arjesta irtaantuminen, maiseman ulottuvaisuuden ja yhtenäisyyden tuntu sekä ympäristön sopivuus itselle.

3.1.2 Kulttuuriset luontokäsitykset

Metsäsuhdetta on tutkittu myös uskonnollisista lähtökohdista. Uskontotieteilijä Veikko Anttonen (1994) mukaan metsäsuhde ei ole koskaan perustunut vain materiaaliseen hyötyyn vaan sillä on ollut suomalaisessa perinteessä henkinen merkitys. Metsäympäristöissä asuvat ihmiset luovat väistämättä kulttuurin, jonka sosiaaliset, taloudelliset ja uskonnolliset instituutiot liitetään symbolien avulla osaksi metsäistä maisemakuvaa. (Anttonen 1994, 24-25.)

Jokainen ihminen ilmentää omanalaistaan suhdetta luontoon, joka perustuu kunkin yksilön omiin kokemuksiin luonnosta. Toisaalta suomalaisuutta määrittää myös kollektiivina kansallinen suhde metsäluontoon. Perinteentutkija Kirsi Laurén (2006) esittää suomalaisen kansallisen identiteetin muodostuvan suo- ja metsäluonnon ympärille.

Ympäristöfilosofi Juhani Pietarinen (1987) tarkastelee suomalaisten metsäsuhdetta neljän perusasenteen kautta, joita ovat utilistinen, humanistinen, mystistinen ja primitivistinen asenne. Utilismilla Pietarinen tarkoittaa hyötyajattelua, jossa metsästä tulee saada mahdollisimman suuri taloudellinen hyöty. Humanistisen asenteen kautta keskeiselle sijalle nousee metsän kehittäminen; ihminen ikään kuin luo metsän uudestaan omia tarpeitaan varten, jotta hän itse voisi kehittyä. Mystismi sen sijaan hylkää rationaalisen tiedon ja etsii metsästä ykseyden kokemusta, tunnetta jota kautta ihminen on yhtä sitä suuremman voiman kanssa. Pyhyys liittyy mystisyyden kokemukseen oleellisesti. Primitivismissä luonto nähdään elämän runsauden, siis biodiversiteettinsä kautta. Primitivistinen tapa on lähellä syväekologista filosofiaa. (ibid.)

Kulttuurisista luontokäsityksistä kertovat myös ne kategoriat ja termit, jotka ovat vakiintuneet käyttöömmme esimerkiksi metsästä. Usein puhekielessä kaikki mikä on vihreää eikä ole peltoa, on metsää. Tässä tutkimuksessa käytän termiä talousmetsä, kun kyseessä on maa-alue, jonka puusto on tasa-ikäistä ja -laatuista ja sen käyttö perustuu utilistiseen taloudelliseen hyötyajatteluun. Tyypillisesti talousmetsässä tavoitteena on mahdollisimman laadukkaiden tukkipuiden kasvatus ja puut päätyvätkin metsäteollisuuden käyttöön. Usein talousmetsässä suositaan yhden puulajin metsiköitä. (Metsäkeskus 2004) Talousmetsän perustavaa laatua oleva funktio voidaan nähdä samankaltaisena tavanomaisen pellon kanssa, jossa maa-alue yhdenmukaistetaan yhden tai useamman hyötykasvin viljelylle erilaisin lannoitus- ja maanmuokkaustoimenpitein.

Primitivistinen luonnontilainen metsä sitä vastoin rakentuu eri-ikäisistä, -kokoisista ja -lajisista puista ja puusto koostuu hyvin vanhoista ja suurista männyistä ja kuusista sekä erilaisista lehtipuista. Metsässä on paljon lahoasteeltaan vaihtelevia puita sekä keloja ja pötkelöitä. Luonnontilaisen metsän eläin- ja kasvilajisto on runsasta ja metsästä löytyy monenlaisia elinympäristöjä. Luonnontilainen metsä on ojittamaton. (Metsäkeskus 2004).

3.2 Teoriatausta ja käsitteiden määrittely

Esittelen tässä luvussa aineiston analyysissä käyttämäni käsitteet. Teoreettiset käsitteet muodostavat analyttisen kehyksen, joka sopii keskusongelman tutkimiseen. Luontosuhde muodostuu kokonaisvaltaisesti, siihen sisältyy hyvinvoinnin merkitys ja luonnontilaisuuden aste.

Kattokäsitteen muodostaa *luontosuhteen* käsite. Luontosuhteella viitataan siteeseen kokijan ja luonnon välillä. Millä tavalla paikkaa voidaan tarkastella sekä millä tavalla luonto määräytyy *paikkana*? Inhimillisesti katsottuna käsitteellä *aika* voidaan mitata tavanomaisen kalenteri- ja kellonajan kulkua, mutta aika voidaan nähdä myös auringonkierron määrittämänä. Teoreettisen viitekehyksen muodostavat luontosuhteen, ajan ja paikan kolmiyhteys. Lisäksi paikan ominaisuuksiin vaikuttavat tässä tutkimuksessa olennaisesti paikan syrjäisyys ja luonnontilaisuus sekä alueen inhimilliset käyttötavat, kuten metsästyks ja kalastus.

3.2.1 Luontosuhde

Luontosuhde voi rakentua käytännöllisesti, ideaalisesti ja symbolisesti. Ympäristö nousi 60-luvulla *Silent Spring* - teoksen (Carson 1962) kautta huolenaiheeksi. Tätä kautta nousivat julkisuuteen koko ekosysteemiä koskevat ympäristöuhat. Ympäristö -käsite tarjosi kehyksen jota kautta alettiin tarkastella inhimillisen elämän mahdollisuuksia. (Haila & Lähde 2003, 11-12) Käsitteet ympäristöstä loivat pohjaa myös nykykäsitteelle luontosuhteesta ja siihen sisältyvistä asioista. Ympäristökasvatuksen dosentti Irmeli Palmberg (2004) nostaa esille neljä ympäristötietoisuuteen vaikuttavaa päätekijää, jotka voidaan nähdä myös luontosuhteen kautta:

- henkilökohtaiset luontokokemukset
- merkityksellisten henkilöiden vaikutus
- koulutus
- asioiden merkitys yksilölle (Palmberg 2004, 195.)

Palmberg (ibid.) toteaa ympäristökasvatuksen tavoitteena olevan ympäristötietoisuus. Eri tieteen aloilla, kuten psykologialla, filosofialla, sosiologialla ja antropologialla ovat toisistaan poikkeavat tulkinnat käsitteestä. Sosiologi Leena Suopajarvi (2003) määrittelee

ympäristötietoisuuden kollektiivisen tason käsitteeksi, jolloin puhutaan yhteisötason toiminnasta. Sen sijaan yksilön tasolle hän ehdottaa luontosuhteen käsitettä. (Suopajarvi 2003, 18 - 20.)

Luontosuhdetta määriteltäessä tulee myös määritellä itsessään käsite "luonto", joka on etymologisesti samaa juurta kuin "luotu". Luonto on aika -käsitteen monella tavalla ymmärretty ja määritelty. Kirjoittamisen tutkija Risto Niemi-Pynttari (1989) onkin todennut, että sanana luonto on vain fraasi eikä tarkoita mitään konkreettista. Myös ympäristöpolitiikan professori Yrjö Haila (2003) esittää, että mitään konkreettista määritelmää luonnolle ei ole olemassa ja että ytimeltään luonnon määrittelyssä on kyse filosofisesta ongelmasta. Luonnossa muutos on koko ajan läsnä eikä siis ole olemassa mitään alkuperäistä muutosta sinänsä. Luonto on kulttuurin läpitunkema käsite ja luonto -käsitettä voidaan käyttää eri kulttuureissa eri tavalla.

Historian aikana luonto on saanut useita eri merkityksiä. Ihminen rakentaa rakennuksia kaupungeissa, istuttaa puita puistoissa, kaavoittaa ja muokkaa maata tarpeidensa mukaan. Sen sijaan luonto on jotain muuta. Arkisesti miellämme luonnon ympäristöksi, jota emme ole itse rakentaneet. Se voi olla metsää, järviä, kasveja tai eläimiä. Luonto on olemassa sisäisissä mielikuvissa ja ympäristössä konkreettisesti havaittavissa.

Keron (1983, 166) mukaan ihminen on osa luontoa, sillä luonto koostuu ihmisestä ja hänen elinympäristöstään. "Kuuluuko ihminen luontoon" -kysymys on filosofinen ja se ei kuulu tähän tutkimukseen. Luonto on orgaaninen ympäristö, joka ei liity mitenkään ihmisen toimintaan vaikka toisaalta ihmisen toiminta liittyy luontoon. Luontoon kuuluvat muun muassa kasvillisuus, eläimistö, joet, vuoret ja metsä (Wohlwill 1983).

Jokamiesajattelussa luonto on sellaista mikä on ympärillämme; luonto on kaikkea sitä, mikä ei ole ihmistä (Silvennoinen 1992). Tässä tutkimuksessa käsittelen luontoa ja ihmistä toisillensa vastakkaisina asioina ja käytän termiä *ei-inhimillinen* kuvatessani ympäristöä, joka on säilynyt ihmiseltä muokkaamattomana. *Inhimillinen* tarkoittaa kulttuurin ja ihmisen välillisiä sekä välittömiä ilmenemismuotoja. Välittömästi inhimillisyyttä näkyy maisemassa konkreettisena ja suoranaishenä merkkinä ihmisen läsnäolosta sekä välillisesti jonkin artefaktin tai maanmuokkauksen kautta esimerkiksi rakennetun niittysaunan jäämistönä tai hakkuuaukion ominaisuudessa.

Koskematon ja ihmisen kädenjäljestä ”puhdas” erämaaluonto sekä kaupungin puistot ovat ekologisesti tarkasteltuna kaukana toisistaan, kuitenkin kaupungin ytimen ja vihreäpinta-alaisen puiston välille rakentuu ympäristön kannalta suuri ero, kun esimerkiksi äänimaisema muuttuu rauhallisemmaksi ja vihreän värin määrä lisääntyy maisemassa. Aarniometsä on luontoa äärimmillään, koska siellä merkit inhimillisistä vaikutuksista ovat minimissä. Raja kaupunkipuiston ja kaupungin vilkkaan ytimen sekä talousmetsän ja luonnonmetsän välille voidaan silti nähdä rakentuvan samankaltaisesti: hiljaisuus korostuu, biomassan määrä kasvaa ja ihmisen jälki häviää kokonaan tai se heikkenee ympäristössä.

Luontosuhde määräytyy myös toiminnan kautta. Suomalaisten suosituin harrastus on luonnossa kävely (Sievänen 1998, 55). Suomalainen luontosuhde syntyy tavallisesti metsän kautta. Se ei ole ihme, kun ottaa huomioon, että Suomi on suhteellisesti laskettuna Euroopan metsäisin maa. Lisäksi metsätalouden merkitys kansantaloudessa on erityisasemassa. Metsät eivät silti ole vain taloudellisia keitaita vaan niiden voidaan katsoa sisältäneen suomalaisen perinnekulttuurin rakenteen. (Roiko-Jokela 2000, 17 – 18.)

Nykyaikana metsät koetaan kaukaisina periferioina, mutta tiedostamattomassa mielenmaisemassa ne sijaitsevat yhä kansallisromanttisina ideaaleina. (Pentikäinen 1994, 7, 21.) Professori Heikki Ylikangas (1996) kuvaa suomalaisen mentaliteetin erityispiirteiksi tunteiden ilmaisun vaikeuden, paljosta puhumisesta pidättymisen, ujouden sosiaalisissa kontakteissa, tiukan pitäytymisen lupauksissa ja laeissa. Mentaliteetti on muotoutunut ympäristötekijöiden kautta, jotka ovat vaikuttaneet aina 1950-luvulle saakka keskuskylä/erämaa-välisen jännitteen kautta. Leipänsä saamiseksi erämaahan on pitänyt lähteä historian kuluessa monesta eri syystä: ensin turkiseläinjahtiin, sitten kaskenpoltoon ja uudisraivaukseen. (ibid.) Ylikangas (1996, 35-42) näkee eristäytymisen ja omalaatuisen kansanluonteen taustalla juuri metsän. Ylikankaan kuvailu on hyvin stereotyyppistä, mutta se toisaalta yllyttää pohtimaan maantieteellisten seikkojen vaikutusta ihmismieleen ja käyttäytymiseen.

Kulttuurihistoria vallitsee myös ikimetsäluonnossa, jossa voi olla vähäisiä merkkejä inhimillisestä kulttuurista. Esimerkiksi Virmajoen suojelualueelta löytyy yhä merkkejä, joskin vähäeleisiä, vanhasta elinkeinorakenteesta ja elämänmuodosta. Virmajoen suojelualueella on

tyypillisenä esimerkkinä 1900-luvun alun poroelinkeinosta vanhat kuusen kannot, joita kaadettiin poroille talviravinnoksi tai mustiksi hiiltyneet tervasjuurakot, joita sen aikaiset eränkävijät ovat käyttäneet nuotiopuinaan.

Kaisa Johdon (2010) tutkimuksessa on tavoitettu kahdeksan kategoriaa, jotka määrittävät suomalaisten suhdetta metsään. Nämä ovat 1) ravitsija 2) työllistäjä 3) liikuttaja 4) luontokokemuksen lähde 5) kulttuurin ja taiteen lähde 6) hiljentymisen ja rauhoittumisen paikka 7) voimaannuttava ja lohduttava paikka sekä 8) pyhä tila. Johdon (2010, 46) tutkimuksessa neljäsosa vastaajista nostaa esille metsän merkityksen liikuntaympäristönä joko vaelluskohteena, lenkkimaastona tai hiihtoreittinä. Tämän lisäksi metsässä liikkumiseen liittyy myös marjastaminen, luonnontarkkailu ja metsänhoito (ibid.).

Luontosuhde on moniulotteinen käsite. Ensisijaisesti luontosuhde kytkeytyy paikkaan ja aikaan, mutta se ilmentää myös symbolisella tasolla kollektiivista suhtautumista luontoon. Esimerkiksi käsitykset metsästä voivat vaihdella ajassa hyvinkin paljon; metsä voidaan nähdä taloudellisen kasvun kautta, materiaalisen hyvinvoinnin perustana, mutta myös temppelinä, joka luo henkisen alustan pyhyden kokemukselle, jota kautta on mahdollista aistia ihmistä korkeampien voimien läsnäolo. Metsä on jatkuvassa muutoksen tilassa eikä se ole passiivinen osapuoli luontosuhteen muodostumisessa.

3.2.2 Paikan kokemus

Ympäristöpsykologiassa (ks. esim. Aura, Horelli & Korpela 1997) ympäristö nähdään kokemisen paikkana, jonka ominaisuudet jakaantuvat fyysisten ja kulttuuristen perusteiden mukaan. Ympäristön fyysinen puoli rakentuu esimerkiksi seuraavien tekijöiden mukaisesti (ibid.): kadut, rakennukset, ikäluokka, väri, muoto, hajut ja äänet. Sekä kaupunki- ja metsäympäristössä fyysiset tekijät nousevat esille erilaisten fyysisten elementtien välityksellä. Luonnontilaisesta metsästä ei löydy kerrostaloja, lyhtypylväitä tai muitakaan rakennuksia vaan fyysiset elementit muodostuvat luontoelementtien kautta suurina puina, suoalueina ja metsäisinä maanselänteinä.

Fyysisten ja kulttuuristen piirteiden kautta ihminen muodostaa paikkaidentiteetin (Horelli & Korpela 1997, 127). Paikan ja ihmisen välille kehittyy suhde, joka voi ilmentää jotain sellaista,

johon ihminen kiinnittyy, kuten kotia. Tunteenomaista sidettä ihmisen ja paikan välillä kutsutaan topofiliaksi (ks. Tuan 1974). Paikkakokemuksessa voi olla jotain sellaista, jonka avulla ihminen yhdistyy myös toisiin ihmisiin, paikkaan liitetään yhteisiä jaettuun käsityksiä ja merkityksiä. Tätä kuvataan käsitteellä *yhteinen aluetietoisuus* (Aura & Horelli & Korpela 1997, 131).

Ympäristö voidaan kokea ulkopuolisena, fyysisenä tilana (ibid., 123). Kaupungissa suunnistetaan fyysisten maamerkkien kautta, jolloin huomio kiinnittyy esimerkiksi katuihin, rakennuksiin ja muihin maamerkkeihin. Vastaavalla tavalla metsässä suunnistaessa huomio kiinnittyy puihin, vesistöihin tai maanmuotoihin. Metsässä ympäristön fyysiset piirteet rakentuvat puuston, muiden eliölajien sekä maanmuotojen kautta. Virnajoella fyysiset maamerkit ovat läsnä maisemassa kontrastisella tavalla: yhtäällä maa kohoaa harjuksi, toisaalla maa laskeutuu suoksi.

Ympäristö hahmotetaan yleensä siitä saatavien miellelyhtymien mukaan, jolloin se koetaan esimerkiksi minuuden jatkeena ja osaksi itseä (Aura & Horelli & Korpela 1997, 123). Luontoon voidaan liittää myös liittyy taloudellisia ominaisuuksia, kuten itse omistaman metsäpalstan kautta. Pyhyiden ja uskonnollisuus välittyy yleisesti ottaen suomalaisille vanhan metsän välityksellä; suomalaisessa perinteessä puut on ajateltu pyhinä (ks. Kovalainen & Seppo 2006). Esimerkiksi uhripuun tai karsikkopuun kautta, jota kunnioitettiin, koska sen varjossa uskottiin haltijan asuvan (ibid.). Ihminen tyypillisesti aistii uskonnollisuuden kautta paikan, jota kautta voi aistia turvan ja rauhan tunnetta. Samankaltaisia tunnesiteitä voi sisältyä monenlaisiin, usein päinvastaisiinkin paikkoihin. Oma huone voi olla jollekin koulupojalle mielipaikka, jonne voi paeta epävarmuutta itsestä, surua tai pelkoja (ks. Aura & Horelli & Korpela 1997: 9). Vastaavasti metsä on ollut perinteisesti suomalaisille paikka, josta saadaan lohtua ja haetaan rauhaa. Pyhyys on aineetonta todellisuutta samalla tavalla, kuten paikan henki – *genius loci* – jota tarkastelen myöhemmin.

Myös paikan historialla on suuri merkitys kokemuksen kannalta: millainen historiallinen alkuperä paikkaan sisältyy, minkälaiset historialliset tapahtumat edelsivät ennen nykyisen paikan syntyä ja mitkä tekijät kiinnittävät ihmisen paikkaan.

Anna-Mari Forssin (2007, 78) mukaan paikka näyttäytyy fenomenologisesta näkökulmasta kompleksisena, prosessuaalisena ja monimuotoisena. Paikkakokemuksessa korostuu koko ihmisruumis, ei vain visuaalinen havainnointi. Forss johdattelee tarkastelemaan paikkakokemusta erilaisten teemojen kautta: paikan aistein havaittavat ominaisuudet, historiallinen ulottuvuus, ajallinen syvyys, sosiaalinen ulottuvuus, kollektiivinen muisti, tunnelma, mielikuva ja paikan henki. Paikka onkin eräänlainen elävä kokonaisuus eikä pelkkä tapahtumien kulissi. Paikka ei redusoidu yhteenkään näistä ominaisuuksista pelkästään vaan se on aina enemmän kuin osatekijöidensä summa. Fenomenologisessa tarkastelussa (ibid.) paikkakokemuksen tutkimisessa pyritään rikkomaan näköaistin ylivalta korostaen havainnointia ja kokemisen synestesiaa. Paikan aistein havaittavat ominaisuudet nähdäänkin visuaalisten ominaisuuksien lisäksi myös auditiivisinä ja kinesteettisinä. Materiaaliset muodot, mittasuhteet ja pinnat muodostavat paikan aistein havaittavia ominaisuuksia. Forss (2007, 79) tarkastelee paikassa vallitsevia ominaisuuksia ensisijaisesti tunnelman yhteydessä, tunnelmallisina ominaisuuksina.

Tunnelma on esteettinen käsite, jota käytetään arkikielessä havainnollistaessa tilaa tai sen eräänlaista auraa. Tunnelma voi syntyä yksityisenä tai yhteisöllisenä tunnetilana. Tunnelmaan kuuluu myös sosiaalinen ulottuvuus, yhteisöllisyys ja toisten ihmisten luoma ilmapiiri. Lisäksi vuorokauden ja -vuodenaika muuttavat paikan tunnelmaa. Illan ja yön hämärässä muodot muuttuvat epäselviksi, metsässä vanhat puut saavat mielikuvituksellisia muotoja, lumipeite hiljentää metsäympäristön vaimealla patjallaan. Nämä kaikki vaikuttavat paikan tunnelmaan, mielikuviiimme paikoista ja sosiaalisiin toimintoihin. Ne myös muuttavat paikkaa niin, ettei kokemuksemme paikasta voi olla koskaan samanlainen (Forss 2007, 82, 110 - 119).

Paikan sosiaalisen ulottuvuuden muodostaa ihmisten ja yhteisöjen väliset suhteet sekä kommunikaatioverkostot. Forss (2007, 96 - 97) linjaa, että sosiaalisessa ulottuvuudessa on ennen kaikkea kyse eräänlaisesta näkymättömästä verkostosta, joka muodostuu ihmissuhteista, kommunikaatiosuhteista ja paikassa tapahtuvasta inhimillisestä toiminnasta. Vaikka sosiaalisen ulottuvuuden perusta tietyssä mielessä onkin asumisen käytännöissä, sen osana oleminen sellaisenaan ei edellytä asumista (ibid.). Virmajoen suojelualueen kannalta paikan sosiaalista ulottuvuutta voi ilmentää vanha tulentekopaikka, jossa viime vuosisadan alun eränkävijä on siirtänyt tervaskannon tulentekopaikaksi tuleville käyttäjille, jota edelleen 2000-luvun retkeilijä ilmentää. Fors (2007, 92) esittää, että päästäkseen osaksi paikan kollektiiviseen muistiin, on

paikassa asuttava; kodit taloineen ja rakennuksineen, joissa ihminen on asunut, ilmentävät “ihmisen identiteetin tukirankaa, kuten kaupungin monumentit ovat kaupungin tukiranka”. Tätä ajatusta soveltamalla metsään voidaan puut nähdä metsän "tukirankana" ja "monumentteina" - metsä onkin toiminut suomalaisten kotina ja kulttuurisen identiteetin perustana.

Paikka ilmenee eri tavoin riippuen siitä, millainen *mielikuva* yksilöllä siitä on. Jokaisella yksilöllä on omanlaisensa mielikuva jostain tietystä paikasta, sillä paikan kokemiseen vaikuttavat mieltymykset, henkilöhistoria, elämäntilanne, havainnointikyky ja olosuhteet sekä yksilön tietopohja jostakin paikasta. Mielikuvaamme paikasta vaikuttavat myös kaikki aikaisemmat kokemukset paikoista. (Forss 2007, 101-105.) Fenomenologisesta näkökulmasta paikka ja mielikuva ovat paikkakokemuksessa erottamattomia toisistaan (ibid. 101). Mielikuvat voivat muodostua myös paikan sosiaalisen ulottuvuuden tai tunnelman pohjalta. Kyse on kuitenkin aina tietyn paikan ominaisuuksien korostumisesta mielikuvan syntyemisessä. Fenomenologiaa maantieteen alalla soveltanut Edward Relph luettelee kolme mahdollista mielikuvatyypä: yksilön henkilökohtainen mielikuva, edellisistä muodostuva ryhmän tai yhteisön mielikuva ja massakulttuurin tarjoama massamielikuva paikasta (Relph 1993).

Paikalla voi myös olla jokin oma erityinen luonne ja olemus, joka erottaa paikan toisesta. *Genius loci* tulee antiikin Rooman ajoilta. Silloin uskottiin, että jokaisella paikalla on oma suojelehenkensä. Sen voi ymmärtää paikan identiteettinä: se on paikan *henki*, joka on vaikeasti sanallisesti määriteltävissä. (Forss 2007, 119 - 125.) Se perustuu kokemukseen ja sitä voi luonnehtia esimerkiksi pyhän kokemuksena. Maantieteilijä Petri Raivon (2002, 158-159) mukaan paikka määrittyy pyhäksi silloin, kun se erottuu arkisesta ja maallisesta ympäristöstä. Raivon mukaan paikasta voi tulla pyhä esimerkiksi sen muodon vuoksi, kun se poikkeaa fyysisiltä ominaisuuksiltaan huomattavasti muuhun ympäristöön verrattuna.

Paikan *historiallisessa ulottuvuudessa* on kyse ihmisten toiminnasta sekä ajan kulumisesta. Ajan kulumisessa on kaksi eri puolta: luonnollinen ja historiallinen aika. Historiallinen aika ilmentää inhimillistä aikaa, esimerkiksi kirjoitettua historiatekstiä menneiltä aikakausilta. Luonnollinen aika on sitä, joka jättää pintoihin elämän jäljet, kun vihreä nurmikko puskee asfalttikerroksien läpi tai kun sammal kasvaa kiven päällä. (Forss 2007, 84) Luonnollisen ajan kautta kaatuneen puun päälle kasvaa sammal. Se jättää ikään kuin puun pinnalle elämän jäljet, jotka voidaan kuvata ajallisena syvyytenä. Se kuvaa konkreettisia ilmiötä eri

aikaulottuvuuksista. Ajallinen syvyys tarkoittaa paikan ikää, eikä sellaisenaan ole paikan historiaa. Se on havaittavissa myös niille, joilla ei ole tietoa paikan historiasta.

3.2.3 Aika

Aika on moniselitteinen ilmiö ja siihen liittyvää problematiikkaa on tutkittu useista tieteellisistä näkökulmista käsin. Näkökulma vaikuttaa oleellisesti siihen millä tavalla aika käsitetään. Aika käsitetään eri kulttuureissa ja uskonnoissa eri tavoin. Ajan polarisaatiolla tarkoitetaan jakoa kahteen vastakkaiseen aikakäsitykseen: sykliseen ja lineaariseen aikaan. Sosiologi Raija Julkusen (1989) mukaan syklinen aika on ”vanhaa aikaa”, joka määräytyy maanviljelyksen ja vuodenaikojen mukaan. Sen sijaan suoraviivaisessa, lineaarisessa aikakäsityksessä, toiminnot suhteutuvat määrällisen ajan kulkuun, joka on mekaanista, rationaalista ja standardoitua. Yrjö Haila (218, 2008) esittää lajistojen ja eloyhteisöjen luonnollisen muutoksen (ekologisen sukkession) tuottavan kehämäisiä kehityskulkuja, jotka syntyvät useissa eri aikamittakaavoissa toteutuvien tapahtumakulkujen vuorovaikutuksessa.

Aristoteleen (1992, 86 [300 eaa.]) mukaan aika koostuu aistitusta muutoksesta ja liikkeestä. Maantieteilijä Doreen Massey (1993, 152) on puolestaan esittänyt, ettei aikaa ole ilman paikkaa, eikä sellaista paikkaa, johon kussakin tilanteessa ei sisältyisi jokin aikakäsitys. Ajan ja paikan käsitteellinen erottelu sisältää siten aina ajan ja paikan jännitteen.

Luonnon tasolla elämän rakenne määräytyy kehämäisen ajankulun kautta. Se toistaa iäti samaa liikettä; valoisasta pimeään, talvesta kesään jne. Toisaalta metsät kätkevät sisäänsä eri kerroksisia ajan kulkuja: lineaarisuus voi näkyä esimerkiksi koivun rungolla kasvavan pakurikäävän ominaisuudessa, jonka elämänkaari voidaan selvästi määritellä alun ja lopun kautta, sen sijaan koivu itsessään jatkaa elämää maassa lahoavanakin toimiessaan lannoitteena metsämaalle. Vanhan koivun rungolla kasvavat sienilajit ilmentävät omaa aikaansa. Metsässä aika näyttäytyy monitasoisesti sisältäen useita alkujia ja loppuja. Luonnollisessa sukkessiossa koivu lopulta kaatuu maahan ja sulaa lannoittaen metsämaata ja siinä kasvavia koivuja uuteen kasvuun. Kierto on perustuva aika on luonteeltaan kehämäistä eli syklistä aikaa. Luonnonmetsä on yhtäaikaaisesti sekä elämän että kuoleman ”biotooppi”, jossa uudet eliöt kasvavat kuolleiden päällä, jossa alkua ja loppua ei ole ja kaikki linkittyy keskenään kokonaisuuteen, joka muodostaa materiaalisen maailman perustan.

Puun aika ja kiertokulku saattaa siis olla hyvinkin pitkä. Virmajoen suojelualueen metsissä mäntypuiden keski-ikäksi on laskettu puiden porausmenetelmällä 423 vuotta (Virkkala & Anttila 2000: 39). Yksittäinen vielä elossa oleva neulasia tekevä pystypuu saattaa olla iältään lähes puoli vuosituhatta vanha. Tämä peilautuu erilaisia aikamittakaavoja vasten mielenkiintoisella tavalla - esimerkiksi sitä kautta, mitä kaikkea ihmiskunnan historiassa on tapahtunut tuon puun elinaikana: suuria tapahtumaketjuja, kuten teollinen vallankumous tai vanhan ns. pakanallisen luontouskon, tai "puu-uskon", vaihtuminen ja korvaantuminen kristinuskoon. Puun elinaika sisältää tarinaa useilta vuosisadoilta. Eri puolilla maailmaa tavataan erilaisia maailmanpuutaruja (ks. esim. Kovalainen & Seppo 2006), jotka ilmentävät maailman, ihmisen ja järjestyksen luomista. Maailmanpuutarinat kuvaavat ihmiskunnan alkuaikaa, jolloin ensimmäiset ihmiset ja jumalat käyskentelivät yhdessä paratiisissa. Maailmanpatsaan tavoin se sijaitsee maailman keskuksessa ja ulottui taivaaseen asti. Sen juuret olivat syvällä maan uumenissa ja siksi puu saattoi toimia välittäjänä maanalaisen, maanpäällisen ja taivaallisen elämän välillä (ibid.).

Katsantokanta vaikuttaa oleellisesti siihen millä tavalla aika käsitetään. Puun kautta ajan ja maailman kuvaaminen on hyvin laajalle levinnyt perinne. Sitä tavataan muun muassa skandinaavisessa Edda-runoudessa, Vanhassa testamentissa, buddhalaisessa mytologiassa, Siperian alkuperäiskansojen mytologiassa, intialaisessa ja japanilaisessa perinteessä jne. (Kovalainen & Seppo 2006: 23 - 24).

Syklisen ajan perustan luo auringonkierto ja vuodenaajat. Näin syklisestä ajasta voidaan puhua eräänlaisena luonnonaikana, jonka rytmissä koko luonto toimii, kuten esimerkiksi ihmisen harjoittama maanviljelys. Tällöin aika muuttuu yhteisesti ymmärretyksi maatalousyhteiskunnan edellytykseksi. Sosiologi Emile Durkheimille aika onkin enemmän kuin pelkkä kesto, se on myös inhimillisen ajattelun väline, ymmärryksen kategoria. Aika on kollektiivista, sosiaalinen järjestelmä, joka ilmentää ryhmän yhteistä aikaa sekä toimintatapoja ja -rytmejä. (Durkheim 1912/1980, 32–33, 393–394.)

Aika on universaali, kaikki eliölajit yhdistävä ilmiö. Yrjö Haila määrittelee (2008, 207) aineenvaihdunnan perusprosessien olevan samat läpi koko eliökunnan. Kaikki elämä on suhteessa aurinkoon. Auringosta saadaan paitsi kasvun perusta, myös kunkin lajin ja

elämänmuodon perusominaisuudet, lajiominaisuudet, jotka niitä määrittävät. Syklinen aika ilmenee vuodenvierrosta kautta ja usein se liitetään idän filosofioihin sekä vanhoihin uskontoihin ja sillä tarkoitetaan aikaa, jossa tapahtumat kertautuvat säännöllisesti ja jossa mennyt aika palaa siten syklisesti nykyhetkeen. Iäti toistuvat vuodenaajat kesä, syksy, talvi ja kevät ilmentävät kehämäistä ajan kulkua. Näin voidaankin sanoa, että aika on yhtä kuin ikuisuus; nykyhetki, menneisyys ja tulevaisuus kertautuvat ikuisesti, uudestaan ja uudestaan. Haila linjaakin vuodenaikojen vaihteluiden tuovan elämän vaihteluun, elämän syklisyyteen säännöllisyyttä. Sen sijaan satunnaisuutta luo esimerkiksi säätilan vaihtelu. Eliölajit noudattavat kumpakin vaihtelun muotoa; vuodenaikaisuus on itsessään kehäliike, jota populaatioiden lisääntymisrytmit noudattavat. (Haila 2008, 218)

Ajan kulumisen näkyä luonnontilaisessa maisemassa ei-inhimillisenä, mutta siellä täällä voi tavata jälkiä myös inhimillisestä ajasta. Esittelen seuraavassa erilaisia tapoja hahmottaa aikaperspektiivi inhimillisten tapahtumakulkujen kautta.

Virmajoen suojelualueella kulkeva retkeilijä ilmentää *henkilökohtaista aikamittakaavaa*: retkeilijän ranteessa voi olla rannekello ja päässä suunnitelma vaikkapa kahden päivän varalle. Alku ja loppu on ikään kuin ennalta määritetty hänelle. Retki alkaa, kun astuu suojelualueen sisäpuolelle ”ikuisen luontoon” ja loppuu kun astuu alueelta pois ja siirtyy ”ihmisaikaan”.

Minkäläisten tapahtumakulkujen kautta syntyi Virmajoen suojelualue? Tämä on *hallinnon mittakaava* ja se ilmentää niitä tapahtumia, jotka edelsivät useiden vuosien ajan ennen kuin suojelualue perustettiin ja suunniteltu metsätaloustoiminta alueella peruttiin.

Kulttuurihistoriallinen aikamittakaava näkyy alueella pieninä vivahteina maisemassa. Vanhan niittysaunan rauniot jo monin paikoin maaksi sulaneena, karsikkopuun merkintä kahden vuosisadan takaa, myllynkiven jäännös joenrannalla: menneet kulttuuri- ja luonnon elementit viestivät aikaa monin tavoin. Karsikkopuussa näkyvä merkintä ”1818”, kuten haastatteluaineistosta selviää ja se kertoo kahden vuosisadan takaisesta tarinaansa.

Taloussuunnitelmassa puun hakkuukierto perustuu lyhyeen ikään. On todettu (ks. esim. Kuuluvainen 2012), että nykyisellään puut ehtivät käydä elinkaarestaan läpi ehkä yhden kolmasosan. Tämän

kaltaisella kehityksellä on väistämättä vaikutus talousmetsän alueella olevien eliölajien runsauteen (ibid.).

Teoriataustan pohjan luo aika, luontosuhde, paikka – kolminaisuus. Tutkimuskysymyksen kannalta se mahdollistaa luontokokemuksen tarkastelun erilaisista näkökulmista käsin. Luontosuhteen merkitys korostuu kollektiiviselta tasolta yksilötasolle erilaisten tekijöiden kautta, kuten kansallisaatteen tai henkilökohtaisten kokemusten kautta. Ajasta esitetyt teoriat mahdollistavat luonnonmetsä / ikimetsä –dikotomian kautta luontokokemuksen tarkastelun kahtena eri todellisuustasona, jota syklinen ja lineaarinen aikakuva heijastaa. Toisaalta paikan käsitteen avulla voidaan metsäkokemus liittää tutumpiin ympäristöihin, kuten kaupunkipuistot tai kaupungit itsessään. Luontokokemukseen voidaan liittää kriteereitä, jotka sopivat kokemuksen tutkimiseen missä tahansa ympäristössä.

4 AINEISTO JA MENETELMÄT

4.1 Tapaustutkimus tutkimustapana

Tapaustutkimus on tutkimusstrategia, jonka päämääränä on lisätä ymmärrystä tutkittavasta tapauksesta ja olosuhteista, joiden lopputuloksena tapauksesta tuli sellainen kuin tuli (Laine ym. 2008, 10). Tapaustutkimukselle, kuten kaikelle tutkimukselle, on ominaista, että siinä pyritään selvittämään jotakin, mikä ei ole entuudestaan tiedossa, mutta joka vaatii lisävalaisua (ibid.). Aikaisemmat tutkimukset, joissa inhimillistä kokemusta tutkitaan jollakin luontoalueella, eivät yleensä ole keskittyneet siihen, mikä nimenomainen merkitys monimuotoisella luonnolla on kokemuksen kannalta. Tämän tutkimuksen ”tapaus” on kokemus luonnontilaisessa metsässä. Laineen ym. (2008) mukaan useimpia tapaustutkimuksia luonnehtivat seuraavat seikat: (1) holistisuus, eli kokonaisvaltainen analyysi luonnollisesti ilmenevästä tapauksesta, (2) kiinnostus sosiaaliseen prosessiin tai prosesseihin, (3) useanlaisten aineistojen ja menetelmien käyttö, (4) aikaisempien tutkimusten hyödyntäminen ja (5) tapauksen ja kontekstin hämäryys.

Muun laadullisen tutkimuksen tavoin tapaustutkimuksessa pyritään tilastollisen yleistämisen sijaan kuvaamaan ja ymmärtämään tutkimuksen kohteena olevaa ilmiötä, toimintaa tai tapahtumaa. (Häikiö & Niemenmaa 2007, 48 - 49).

4.2 Tutkimuksen aineisto

Tein tutkimustani varten neljä teemahaastattelua Kuusamossa kevään ja kesän 2014 aikana. Haastattelut etenivät tilanteen mukaan puoliksi strukturoituna tekemäni haastattelurungon mukaisesti (liite 1). Koska itselläni on myös kokemusta alueella liikkumisesta, haastattelutilanne muuttui usein keskusteluksi, jossa vaihdettiin kokemuksia lintujen pesimähavainnoista, leiripaikoista, petohavainnoista ja muista vastaavista. Haastateltavat edustavat tutkimuksessa kukin omaa toimialaansa ja he tiesivät tämän ennen haastattelua. Aineistosta käy ilmi, että haastateltavilla on paljon samoja harrastuksia alueella, kuten metsästys ja kalastus. Kuitenkin kukin haastateltava ilmentää omaa käyttäjäryhmäänsä: rajamies edustaa alueella valvovaa viranomaista, retkeilijä edustaa alueella toimivaa vapaa-aikaansa viettävää yksilöä ja poromies edustaa alueella toimivaa elinkeinoharjoittajaa. Yrittäjä toimii suojelualueen rajavyöhykkeen puoleisessa osassa paitsi luontomatkailun harjoittajana, myös henkilönä kenen kautta rajavyöhykkeen lupa-asiat kulkevat.

Haastatteluaineiston tukena tutkimuksen aineistoon sisältyvät lisäksi Etelä-Kuusamon vanhojen metsien ja soiden luontoinventointi-tutkimus (Virkkala & Anttila 2000). Virmajoen suojelualueen luonnontieteellinen taustatieto on esitetty luontoinventoinnissa. Tutkimus on hyvin yksityiskohtainen ja siitä käy ilmi alueen ekologinen erityisyys ja merkittävyys. Teos oli lisäksi merkittävässä roolissa suojeluprosessin syntyvaiheissa. Alkusyöksyllä 1995 Kuusamon yhteismetsän omistamalla alueilla suoritettiin luontoinventointi, joka eteni lopulta vuosien kuluessa tilanteeseen, jossa Etelä-Kuusamon vanhat metsät lunastettiin valtiolle luonnonsuojelutarkoitukseen. Luontoinventointi toimii tämän tutkimuksen tukirankana, muodostaen ekologiset perustelut alueen rajaukselle sekä metsäluonnon ainutkertaisuudelle.

Tutkimuksen haastatteluaineisto koostuu neljästä haastattelusta, jossa kaikilla haastateltavilla henkilöillä oli välitön side tutkimuskohteeseen. Kolmella se on usean vuosikymmenen ajalta sekä työn, että vapaa-ajan intressien kautta sekä yhdellä haastateltavalta muutaman vuoden ajalta. Kaikkien paitsi retkeilijän kohdalla haastattelutilanteessa läsnä oli myös haastateltavan vaimo. Kaikki informantit olivat miespuoleisia henkilöitä - iältään 29 - 74 vuotiaita. Haastatteluissa oli havainnollistavina apuvälineinä karttoja ja joitakin kuvia Virmajoen alueelta.

Kaikki haastateltavat käyttävät Virmajoen aluetta ympärivuotisesti eivätkä rajoita vierailujaan alueelle vain sulan maan aikaan. Tutkimukseni haastatteluaineisto koostuu, yhtä lukuun ottamatta, käyttäjistä, joilla on oikeus olla myös suojelualueen rajavyöhykkeen puoleisessa osassa. Yksityisyyden suojan vuoksi nimeän haastateltavat sen mukaisesti mikä on haastateltavan suhde alueeseen tämän tutkimuksen kannalta. Kaksi haastateltavaa olivat kumpikin rajamiehiä ammatiltaan, toinen jo eläköitynyt, mutta nimenomaan hänen kohdalla suhde alueeseen on muodostunut pääasiassa luontomatkailun kautta. Kukin haastateltava harrastaa metsästystä ja kalastusta. Käyttämäni nimet ovat: *poromies*, *rajamies*, *retkeilijä* ja *luontomatkailualan yrittäjä* (josta nimitys tästä eteenpäin *yrittäjä*). Seuraavassa esittelen haastateltavat.

Poromies

Ensimmäisenä haastattelin aivan Virmajoen suojelualueen vieressä asuvaa poromiestä. Läsä haastattelussa oli poromiehen lisäksi myös hänen vaimonsa. Poromies on iältään 74 vuotias ja hän on toiminut alueella poroisäntänä lähes koko ikänsä. Hän asuu vaimonsa kanssa ympärivuotisesti kylässä, joka sijaitsee noin kilometrin päässä suojelualueen rajasta. Haastattelu suoritettiin Poromiehen kotona 3.1.2014 ja se kesti noin kaksi tuntia. Poromies on omalla taustallaan Virmajoen suojelualueen suhteen avainhenkilö, hänellä on laaja kokemus Etelä-Kuusamon alueista yleensä sekä erikseen Virmajoen alueesta sekä siellä tapahtuneista muutoksesta. Hän on elänyt keskellä "korpea" läpi elämänsä ja nähnyt hyvin läheltä alueilla tapahtuneet muutokset. Poromiehen suhde Virmajoen suojelualueeseen muodostuu erilaisten vapaa-ajan toimien ja poroelinkeinojen harjoittamisen kautta. Tämän haastattelun pohjalta muodostui runko myös tuleville haastatteluille.

Rajamies

Ison osan alueen inhimillisestä käytöstä muodostavat rajavartioston partiot. Näin ollen halusin tutkimukseen myös rajamiehen näkökulman. Otin yhteyttä Korttesalmen rajavartioaseman päällikköön ja tiedustelin kella rajamiehistä on eniten kokemusta nimenomaan Virmajoen alueesta. Hän nimesi henkilön ja lähetin haastattelupyynnön. Pääsinkin haastattelemaan rajamiestä 13.3.2014 hänen kotonaan Kuusamon keskustassa. Läsä haastattelutilanteessa oli

rajamiehen lisäksi hänen vaimonsa. Rajamiehellä on 18 vuoden takaa tausta Korttesalmen rajavartioasemalla. Rajamiehen toimeen kuuluu paljon luonnossa liikkumista ja voitaneen sanoa, että juuri rajamiehet tuntevat Virmajoen suojelualueen parhaiten: aina eläinkantojen vaihteluista erilaisten sääilmiöiden tuomiin ekologisiin muutoksiin sekä siellä toimivista ihmiskäyttäjistä. Lisäksi rajamiehen näkökulma on kiinnostava siitakin syystä, että hänelle voidaan katsoa kuuluvan vastuu alueesta valvovan viranomaisen ominaisuudessa. Usein alueella partioivilla rajamiehellä on myös pitkäaikainen kokemus alueesta virkistyskäyttäjänä: metsästäjänä, kalastajana, marjastajana ja retkeilijänä.

Haastattelu kesti noin kaksi tuntia. Haastattelu oli hyvin informatiivinen ja sain paljon yksityiskohtaista tietoa Virmajoen suojelualueesta. Hän tiesi laajasti aluetta käyttävien suurpetojen ja muidenkin eläinten liikkeistä. Rajamies on itse käynyt ensimmäistä kertaa alueella vuonna 1988.

Yrittäjä

68 vuotias Yrittäjä valikoitui kolmanneksi haastateltavakseni sillä perusteella, että hän on työskennellyt alueella luontomatkailualan yrittäjänä ja isännöinyt rajavyöhykkeen alueen vesistöjä vuodesta 1974 asti. Yrittäjällä on alueella vuokralla lähes kaikki rajavyöhykkeen puoleiset vesistöt ja näin ollen hallintaoikeus niihin sekä oikeudet toimia vapaa-ajalla vyöhykkeen alueella, koska hän kuuluu vuokravesien kalastuskuntaan. Hän mainitsee haastatteluissa vesistöjen vuokraamisen pääsyyksi luonnonsuojellisen motiivin säilyttää alueet luonnontilaisena. Kiinnostavaa on minkälaisen hallinnollisen statuksen vesistöjen vuokraus mahdollistaa rajavyöhykkeen alueella. Haastattelu tapahtui Yrittäjän kotona hänen vaimonsa läsnäollessa. Olimme juuri tehneet Yrittäjän kanssa yön yli kestäneen retken rajavyöhykkeen puoleiselle alueelle. Monet kokemukset piirtyivät mieleen haastattelua tehdessä kun Virmajoen luonto oli vielä tuoreessa muistissa. Haastattelu kesti kahvitteluineen noin kaksi ja puoli tuntia. Yrittäjän taustasta tekee mielenkiintoisen lisäksi se, että hän on toiminut myös rajamiehenä Korttesalmen raja-asemalla. Virmajoen suojelualueen rajavyöhykkeen kattaman alueen luvat kulkevat pääosin hänen kauttaan.

Retkeilijä

Haasteltavista nuorin oli 29 vuotias Retkeilijä. Haastattelu tapahtui Virmajoen suojelualueella, Harjulamminkaavan päällä leiritulilla 15.9.2014. Olimme vaeltaneet edeltävänä päivänä syysmaisemassa suojelualueelle. Välittömästi luonnossa ollessa retkeilijä havainnoi kokemuksiaan aiemmilta reissuilta sekä yleisemmin suhdettaan luontoon. Lämmin syys-sää toi haastattelutilanteeseen esteettistä syvyyttä. Haastattelu kesti noin tunnin ja sen aikana koettiin muun muassa kuukkelin lentoa leirin yllä, palokunnan helikopterin ylilento, käpytikän koputusta ja muunkinlaisia luonnon elementtien läsnäoloa. Helikopterin yllättävä näyttäytyminen muistutti luonnon keskellä inhimillisestä todellisuudesta.

4.3 Aineiston analyysi

Olen käyttänyt haastatteluaineistoni analyysin välineenä sisällönanalyysia. Tässä analyysimenetelmässä aineisto puretaan, tiivistetään ja järjestetään siten, että sen informaatioarvo lisääntyy ja se pystytään liittämään tutkittavien asioiden kannalta yleiseen kontekstiin (esim. Tuomi & Sarajärvi 2009, 103 - 104; Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Sisällönanalyysin keskeisiä välineitä ovat luokittelu, teemoittelu ja tyypittely (Tuomi & Sarajärvi 2001, 93.) Teemoittelussa aineisto pilkotaan ja ryhmitellään erilaisten aihepiirien mukaisesti. Aineistoni haastattelut ovat näiden teemojen kautta yhdistyneet toisiinsa sekä tutkimuksessa käytettyihin teoreettisiin käsitteisiin.

Analyysiprosessin aloitin kaikkien haastatteluiden jälkeen. Ensimmäisen tekemäni haastattelun jälkeen tutkimuksen pääteemat alkoivat hahmottumaan ja näiden teemojen kautta sain myöhemmissä haastatteluissa selvemmat sävelet sen suhteen mihin suuntaan haastattelukeskustelua on hyvä viedä. Kun kaikki haastattelut oli tehty ja litteroitu, luin ne useaan kertaan läpi kokonaiskuvan hahmottamiseksi. Kirjoitin ylös usein toistuvia tutkimuskysymyksen liittyviä aiheita ja muokkasin tutkimuskysymyksen näiden pohjalta lopulliseen muotoonsa.

Haastattelutilanteessa nousi esille paljon uusia teemoja ja aloitinkin jo siinä vaiheessa päätelmien tekemisen keskustelluista aiheista. Saatuaani valmiiksi kaikki neljä haastattelua jatkoin prosessia niiden litteroimisella. Käytin kaikissa litteroinneissa samanlaista ulkoasua. Haastattelutilanteissa keskusteltiin myös aiheen sivusta ja jaettiin esim. metsästyskokemuksia tai muita henkilökohtaisia asioita.

Litteraation jälkeen aloitin aineiston luokittelun. Aineiston luokittelu on olennainen osa analyysia (Hirsjärvi & Hurme 2006, 147) sillä sen avulla pohditaan myöhemmin haastatteluaineistoa tiivistäen ja yksinkertaistaen. Luokittelun avulla myös vertaillaan aineiston eri osia ja tyyppitellään tapauksia (ibid.). Jotkut tutkijat puhuvat luokittelusta mieluummin aineiston tiivistämisestä. Omassa työssäni aineiston tiivistämisellä oli tärkeä rooli sillä sen avulla sain karsittua tutkimusaiheeseen liittymättömän aineiston pois. Pyrin luokittelemaan koko haastatteluaineiston samojen käsitteiden kautta. Ensimmäisen luokittelukierroksen jälkeen aineistoa kuvaaviksi käsitteiksi muodostuivat seuraavat: maisema, aika, kauneuskäsitys, raja (valtakunnan), raja (ekologinen), inhimillinen käyttö (kulttuurihistoria), periferia, inhimillinen käyttö (alueen käyttö elinkeinona tai virkistystoimintana), luontosuhde, luonnon kunnioitus, pyhän kokemus, uhkakuvat, hiljaisuus ja rauha, pedot vs. ihminen, taustatarina, suojeluprosessi.

Joitakin mainituista käsitteistä olen avannut edellä kohdassa “teoriatausta & käsitteiden määrittely”. Jotkin käsitteet sisältyvät toiseen, esim. luonnon pyhyys voi sisältyä luontosuhteen käsitteen alle. Luokittelun eli teemoittelun ajatus olikin, että koodasin haastateltavien sanomisia samojen käsitteiden alle kun niistä välittyi samaa asiaa kuvaavia yhteyksiä. Tällä tavalla sain käsityksen kaikkien haastatteluiden kokonaisuudesta. Luokittelu ja aineiston koodaaminen muodostettuihin luokkiin ei kuitenkaan ole analyysin lopullinen tavoite vaan ne ovat välivaiheita analyysin rakentamisessa (Hirsjärvi & Hurme 2006, 149).

5 TOINEN TARINA – IHMISEN TARINA

Tässä osiossa tarkastelen luontosuhteen rakentumiseen liittyviä tekijöitä aineistosta nousseiden teemojen kautta. Kohdassa 5.1 käsittelen metsän rajallisia ilmentymiä, jonka jälkeen kohdassa 5.2 tarkastelen ajalle annettuja merkityksiä ja vertaan niitä tutkimuksen teoreettiseen viitekehykseen. Metsä herkistää aistikokemukset omalle taajuudelleen, näitä tarkastelen kohdassa 5.3. Haastatteluaineistosta nousee myös esille suojelualueen metsiin ja vesistöihin sisältyviä sosiaalisia verkostoja ja rakenteita, joita tuon esille kohdassa 5.5. Analyysiosion päättää pyhän tarkastelu kohdassa 5.6 ja paikan henkeen liittyvät merkityksen antajat.

5.1 Rajan ilmenemismuodot

Metsässä oleminen, sen aistiminen ja kokeminen, on kokonaisvaltainen prosessi, josta tutkimukseni analyysiosio koostuu. Luonto- eli metsäsuhteen muodostuminen ei ole vain teoreettinen käsite vaikka se muodostaakin tutkimuksessa teoreettisen kehyksen. Luontosuhde tarkoittaa myös niitä tapoja ja näkökulmia, joiden kautta ihminen yleensäkin suhtautuu luontoon. Luontosuhde syntyy niiden elementtien välityksellä, joita vanha metsäluonto ilmentää. Näitä elementtejä tarkastelen haastatteluaineiston kautta. Analyysiosio koostuu ihmiskokemuksen tutkimisesta luonnonmetsässä sekä siitä minkälaisena ero välittyy luonnonmetsän ja talousmetsän välillä. Aloitan analyysin tarkastelemalla, miten suojelualan sisälle meneminen koetaan erilaisia rajakäsityksiä vasten.

Sana metsä on alun perin tarkoittanut kaukaista, reunaa, äärtä ja rajaa (Kovalainen & Seppo 2006, 52). Virmajoen suojelualue sijoittuu syrjäiseen nurkkaukseen, jossa valtakunnan raja sijoittuu itään ja etelään. Virmajoen sisäpuolella voi nähdä useita rajan ilmenemismuotoja. Raja voi välittyä kokemuksena, johon liittyy aistitasolla muutakin kuin se, mitä silmät näkevät, vaikka päällimmäisenä havaintona on, kun puusto muuttuu silminnähdessä suuremmaksi ja monipuolisemmaksi suojelualan sisällä. Siltikään raja ei rakennu vain fyysisten tekijöiden varassa vaan se voi ilmentää myös tunnetilasta toiseen siirtymistä.

Tuntuu, että jokin alkaa kun astuu tänne sisäpuolelle. Se retki aina alkaa siitä. Se tunne kun näkee ne vanhat puut ja kaikki. Aiemmin se on kun taimikkopolkua kävelee niin se on kuin kävelisi missä tahansa. Se alkaa se reissu siitä ja se tunne. (Retkeilijä)

Luonnonmetsän sisälle meneminen on fyysinen ja henkinen siirtymä. Syynä tunnetilassa tapahtuvalle muutokselle on todennäköisesti maisemaan ilmestyneet vanhat puut ja yleisesti ottaen taimikkopolun jälkeinen luonnontilainen aarniometsä. Retkeilijä kuvaa rajatilan vaihtumista “jonkin alkamisena” hänen astuessaan suojelualan sisäpuolelle. Näin kokemus saa tarinallisia piirteitä: raja luonnonmetsän ja talousmetsän välillä ilmentää reissun alkamista. Talousmetsälle tyypillinen säännöllisyys ja peltomaisuus vaihtuu sisälle tultaessa tuuheaan metsään, jossa kaikki puulajit ja -ikäluokat ovat edustettuna. Taimikkopolku on “ulkopuolella” siinä missä luonnonmetsä on “sisäpuolella. Taimikot ovat osa talousmetsän puunkiertoa, inhimillistä todellisuutta: “kuin kävelisi missä tahansa”.

Sen näkkee kun pohjoisesta tullaan rajanvartta niin tässä on juuri tämä Suurajärven eteläpuoli, niin tämä on hakattu, siinä on justiin se taimikko ja kun se laskeutuu tähän Virmajoen alueelle niin se on niinku ihan uus maailma avautuu. (Rajamies)

Raja voi myös välittyä kokemuksena, johon ei liity vain se, minkä ihminen näkee silmillään vaikka näköhavainto välittyikin päällimmäisenä kun puusto muuttuu silmännähdessä suuremmaksi ja monipuolisemmaksi. Raja voi ilmentää myös tunnetta johonkin uuteen siirtymisestä, symbolista rajaa kahden tunnetilan välillä tai ajantajussa tapahtunutta muutosta. Luonnonmetsän sisälle meneminen on samalla henkinen siirtyminen siinä missä fyysinen ruumis siirtyy. Aikamittakaava muuttuu suhteessa siviilielämään.

Ei se ajankulku tietenkään ole samalla tavalla merkityksellistä kuin siviilielämässä. Aina kun menee metsäreissulle niin mulla on se asennoituminen, että aika on toissijainen elementti. Kun saa etäisyyttä siviilielämään, täällä on itsessään on niin paljon tarkasteltavaa, silmä lepää täällä ja voi ihmetellä tätä maisemaa ja paikkaa niin siinä se prosessi on koko ajan päällä. Sisältö tulee täältä ympäriltä ja pikkuhiljaa alkaa saada etäisyyttä siviilielämään. Oikeastaan se on ihan mukavaa kun voi tietoisesti unohtaa siviilielämän. Jos vaikka Karhunkierrosta kävelisi niin ei siellä saisi samanlaista fiilistä. (Retkeilijä)

Retkeilijä tekee eron paljon liikennöidyn Suomen suosituimman vaellusreitit Karhunkierroksen ja Virmajoen suojelualueen välille. Tunne, "fiilis", syntyy Virmajoen suojelualueen sisällä muun muassa siitä tietoisuudesta, että muita ihmisiä ei ole sekä oman henkilökohtaisen aikamittakaavan muuttumisesta. Retki on lupaus yksinolosta. Raja rakentuu myös symbolisella tasolla siviilielämän ja metsäreissun välille. Etäisyys siviilielämään kasvaa kun etäisyys luontoon lähenee. Retkeilijän kuvauksesta nousee esille luonnon monipuolisuus ja alueen erityisyys. Metsän syvä seinä aukeaa, siitä mennään läpi ja reissu sekä uusi tunne alkaa.

Satelliittikuvassa maamme itäraja näkyy selvästi. Vienan- ja Laatokan-Karjalan sankat metsät piirtävät paksun, tumman, maamme muotoja seurailevan ääriiviivan kainuun ja Suomen Karjalan vaaleina erottuville runsaasti hakatuille alueille. (Kovalainen & Seppo, 2006, 52)

Yllä mainitun kaltainen raja piirtyy satelliittikuvassa Virmajoen suojelualueen ja sitä ympäröivän talousmetsävyöhykkeen välille. Hakatut alueet ovat suojelualueen ulkopuolella ja näkyvät satelliittikuvassa vaaleanvihreänä sävynä siinä missä sisäpuolelle jäävä luonnonmetsästä koostuva alue näkyy satelliittikuvassa tummanvihreänä vyöhykkeenä.

*Ykshän on se, että tämä ei ole mitenkään yleisesti ottaen ruuhkainen alue, täällä kyllä hyvin harvoin on nähnyt ketään. Harvemmin täällä on törmännyt muihin kuin rajamiehiin. Tietysti täällä on tämä maisema, jolle on itse antanutkin vähän sellaisen leiman, että on eristyksissä. Rajan läheisyys tietysti vaikuttaa myös. Se tulee monesta elementistä se omaleimaisuus. Korpihenki ja korpimaisema, vanhaa metsää.
(Retkeilijä)*

Paikassa syntyvät merkitykset luodaan osin itse omassa fiktiivisessä todellisuudessa - tarinan juoni rakentuu omassa päässä. Vastaavalla tavalla elokuvantekijä saattaa liittää tuttuihin paikkoihin omia merkityksiään ja fiktioitaan. Syntyy uudenlaisia mielenmaisemia (landscapes of the mind), jotka katsoja suodattaa taas omien mielenmaisemiensa läpi - omaksuu kenties jotakin ja saattaa liittää mukaan omia merkityksiään. (Aura, Horelli & Korpela 1997, 132). “Eristyksissä” oleminen voidaan nähdä retkeilijän itse itselleen tuottamana elämyksenä, jonka metsä ja sen sijainti tarjoaa; tunnelmaan vaikuttaa myös valtakunnanrajan läheisyys, raja ei näy, mutta sen aistii.

Raja määrittää kahta erilaista maailmaa, joka voi ilmetä konkreettisena valtakunnanrajana suojelualueen itäpuolella Venäjän kanssa tai ajallisena ilmiönä poistuessa taimikkometsästä ikimetsään. Raja voi myös välittyä laajempien alueellisten jakojen kautta.

Syrjäisyys korostuu kun Etelä-Kuusamossa sijaitsevaa Virmajoen suojelualuetta verrataan luontoturismistaan ruuhkaiseen Pohjois-Kuusamoon. Rajakäsitys voi näin rakentua alueellisesti laajemmassa mittakaavassa. Luontoalueiden välinen hallinto eroaa toisistaan, kuten seuraavasta lainauksesta käy ilmi.

Tämä on semmonen, että esimerkiksi tuolla Oulangan seudulla mikä on niin sinne ei saa ampua tai jos tästä lähetään Suomussalmen kohalle, suoluonnonsuojelualue, niin

siellä on kans semmonen homma, että siellä ne ei saa pyytää, mutta tässä ne saa. Se se taitaa olla se raja, että kansallispuistossa ei saa ampua. (Rajamies)

Raja voidaan paikantaa monella tavalla Pohjois- ja Etelä-Kuusamon välillä. Pohjois-Kuusamoon verrattuna luontoturismien vähyys luo Virmajoen suojelualueelle selkeästi oman luonteensa. Alueelle ei ole rakennettu minkäänlaisia puitteita, kuten parkkipaikkoja, wc-tiloja tai yöpymismajoitteita retkeilijöille. Metsähallituksen julkaisemasta Etelä-Kuusamon suojelualueiden hoito- ja käyttösuunnitelmasta (2011) käy ilmi, että alueiden tärkeimpänä tavoitteena onkin säilyttää sen erämaisyyden ja luonnonarvot. Poromies ja hänen vaimonsa ovat asuneet suojelualueen kupeella kaiken ikänsä ja heillä on kokemusta myös sen ympärillä tapahtuneista muutoksista.

Ei sitä tänne kyllä tuu sitä turismia, ei se voi tänne levittäytyä ku tänne pitäis hommata kaikennäköstä muuta. Täällähän pitäisi olla majapaikkoja ja kaikennäköistä muuta nähtävyyttä. Ja jos ruvettaisi esimerkiksi, että annettas turisteille elämysmatkailua, olis moottorikelkkailua, rekiäjelua tai porosafaria niin se vaatii investointeja. Täytyy olla se lähtökohta, että on kaikki kampeet, pelit ja pensselit. (Poromies)

Materiaalinen perusta nähdään edellytyksenä elämysmatkailulle. Toisaalta, kuten Metsähallituksen hoitosuunnitelmasta käy ilmi (ibid.), koskemattomuuden vaaliminen voidaan nähdä eräänlaisena "toimenpiteenä" jo sinänsä. Tämä on sekä luonnonsuojelullinen periaate ja tavoite, mutta myös virkistyskäyttöön ja luontomatkailuun perustuva tietoinen valinta.

Mulla on aika ykskantanen mielipide; se tietysti, että tämä on säilynyt tarkoittaa, että tämä on ainutlaatuinen. Jos tänne alettas laavuja rakentamaan tai polkuja tekemään ihmisille, niin se pilaisi tämän alueen jossakin määrin. Tämän niinku kokee omaksi paikaksi. Jos täällä alkais porukkaa ramppaamaan niin ne jäljet alkais tietysti näkymään täällä. Se ois se muutos. Täällä on nyt kaikki silleen, että jos et samaan paikkaan leirydy niin hyvin harvoin näet jälkiä vanhoista leiripaikoista. Hyvin harvoin näkee ihmisistä jälkiä. Suojelualueen ulkopuolella saattaa autoja tai ihmisiä kulkea, mutta ei täällä ytimessä. (Retkeilijä)

Yhteinen aluetietoisuus kätkee sisäänsä ajatuksen eräänlaisesta muuttumattomuudesta.

Ruka ja nuor, siellä on kaikki valmiina majoitushommat ja muut. Tämä on vähän niinku tuonne unohtunut, keskelle "ei mitään", ei ole vuokramökki hommaa. En usko, että tuonne voi tulla mitään. Se pitäisi nollasta lähteä. Sitten se olisikin mielenkiintoista nähdä, äkkiähän sitä nykyajassa tehdään. (Rajamies)

Suojelualueella ei ole rakennettua materiaalista pohjaa luontomatkailun kehittämiseksi. Toisaalta juuri tämä on Metsähallituksen tavoite: alueen erämaisuus halutaan säilyttää ja sen avulla markkinoida koskematonta luontoaluetta.

Sen lisäksi, että Virmajoen suojelualan luonto on koskematonta, on käyttäjiä äärimmäisen vähän verrattuna muihin luontokohteisiin Suomessa. "Korpihenki" tiivistyy hiljaisuutena ja inhimillisten merkkien poissaolona. Jokainen luo omat merkitykset alueelle ja asettaa itsensä näiden merkitysten kautta positioon, joka ilmentää omaa käyttötarkoitusta. Retkeilijä tietää olevansa yksin ihmisenä alueella ja tietyllä tavalla luottaa yksinolon kautta syntyvään korpihenkeen.

5.2 Ajan rajan tuolla puolen

Fyysisten elementtien lisäksi raja näyttäytyy myös ajankuvan muutoksen kautta. Talousmetsän ja luonnonmetsän väliin jäävää rajaa voidaan tarkastella luonnontieteellisten kriteerien lisäksi myös erilaisia aikakäsityksiä vasten. Ajan kulumisen ja sen vaikutukset voidaan jakaa muun muassa kahteen eri tarkastelu-ulottuvuuteen (ks. Forss 2007, 84): luonnolliseen ja historialliseen aikaan. Luonnollisen ajan kautta pinnat kulumat, rapautuvat ja sammaloituvat - luonnollinen aika ikäännyttää ja jättää elämän jälkiä, jotka koetaan ajallisena syvyytenä. Historiallinen aika puolestaan on kirjattuna kansiin tapahtumina, sotina, aikakausina, epookkeina sekä niihin liittyvinä käytäntöinä (ibid.). Inhimillisen toiminnan aiheuttamat muutokset ilmentävät paikan historiallista ulottuvuutta, ihmisen toimintaa ja inhimillisen ajan kulumista. Jotkin historiallisista tapahtumista ovat fyysisesti läsnä muistomerkkeinä, katujen niminä, luotien painautumina vanhoissa kiviaidoissa ja -seinissä (ibid.), mutta historiallinen aika voi näkyä myös metsän puustossa tapahtuneena muutoksessa, jonka ihminen on metsätalouden kautta aiheuttanut.

Silmiin pistävää on Virmajoen suojelualueen ulkopuolelle jäävän metsätalousmaan yksipuoleisuus ja karuus. Raja välittyy paitsi aistien välityksellä, mutta myös ajankuvan muutoksen kautta. Aika on tässä tapauksessa jotain, joka voidaan paitsi aistia tunnelmana, mutta myös nähdä selvänä visuaalisena havaintona. Tuoreeltaan istutetut talouspuut viestivät lyhyttä aikaa, vuosikymmeniä ja inhimillistä ajanlaskentaa; sen sijaan suojelualueen sisäpuolella näkyvä maisema on jotain vanhaa, jossa aika on useissa vuosikymmenien ja vuosisatojen kerrostumissa.

Tämän alueen ulkopuolella on nuorta metsää, aukkoa ja siinä näkee käytännöllisesti katsoen sivilisaation rajan. (Yrittäjä)

Kuten Massey (1993, 152) on huomauttanut; aikaa ei ole ilman paikkaa. Inhimillinen aika näkyy suojelualueen ulkopuolella. Historiallinen aika näyttäytyy muutoksena, jota Virmajoki itsessään rajaa. Elämäntavassa ja -rakenteessa tapahtunut kulttuurinen muutos voi välittyä eri aikakausien tai jopa sivilisaatioiden välisenä rajana. Paikoillaan seisova ikimetsä ja tuulessa heiluva nuori taimikko voidaan tulkita myös ihmiskulttuurin suurina tapahtumakulkuina. Ihmiskunnan ja kulttuurin suuret muutokset ovat ikään kuin tallentuneet ajalliseksi mittariksi vanhoihin puihin, joiden kautta ihminen näkee ajallisesti laajojen tapahtumakulkujen taakse. Ajan polarisaatio talousmetsän ja luonnonmetsän välillä voidaan ottaa tarkasteluun myös lineaarisena ja kehämäisenä aikakäsityksenä. Taimikkometsässä voidaan tulkita lineaarisena aikana, joka on luonteeltaan standardoitua, rationaalista ja mekaanista (ks. Julkunen 1989). Aika ja paikka siis kietoutuvat toisiinsa kiinni.

Luonto siinä on säilynyt aika tavalla se Virmajoki varsi, mutta sitten kun mennään lähellä rajaa niin sittenhän sieltä on jo metsät hakattu. Virmajoen niin sanottu pohjoispuoli on hakattu rajaan saakka, se on aukeeta, ei siellä oo mettää. Sitä mikä on se luonnonsuojeluraja niin sitä rajaa myöten on se pohjoispuoli hakattu, niin sanottu Peltarenkankaan alue niin se on hakattu ihan kokonaan. (Poromies)

Sen sijaan luonnollinen aika kuuluu suojelualueen sisäpuolelle ja näkyy maisemassa ei-inhimillisenä ajallisena syvyytenä vanhojen ja kuolleiden puiden välityksellä.

Nämä luonnontilaiset vanhat kaatuneet kelot, niiden muodostamat taideteokset. Ja semmoset paikat, joihin kävelee puolivahingossa, josta löytyykin jokin valtava kelo ja siihen on muodostunut jokin luonnon sommitelma hyvällä tuurilla, että siinä on joku kivi - niin sitä aikaa pysähtyy ihmettelemään. (Retkeilijä)

Nuori metsä ja hakkuuaukko voidaan nähdä historiallisen, eli inhimillisen ajankulun kautta, mutta luonnontilaiset vanhat kaatuneet kelot sen sijaan luonnollisen ajankulun kautta. Edelleen voidaan tulkita inhimillinen aika nuorine puineen lineaarisena aikana, sillä siitä on helposti määriteltävissä tapahtumien alku ja loppu. Kuvaava on seuraava poromiehen ajatus kahden maisematyyppin välisestä ajallisesta rajasta.

Menehän se kokonaan toiseen aikaan kun huomaa, että toiselta puolelta on hakattu niin siinä on heti useamman sadan vuoden aikavyöhyke. (Poromies)

Poromies, joka asuu suojelualueen vieressä, näkee rajan talousmetsän ja luonnonmetsän välillä ajallisena siirtymänä. Taimikkometsässä näkyvät vuosikymmenet ja suojelualueen sisäpuolella vuosisadat. Näin raja hahmottuu satojen vuosien välisenä ajallisena porttina.

Monisataavuotinen puusto, joka seisoo vanhoilla jalansijoillaan pystyvuoina, peilaa aikaa kauas taaksepäin, mutta niin tekevät myös maassa makaavat maapuut. Metsätieteiden tohtori Timo Kuuluvainen (2014) kirjoittaa puun “kuoleman jälkeisen elämän” kelona kestävän jopa 400 vuotta. Virmajoen alueella kairattujen mäntyjen keski-ikäksi on laskettu 423 vuotta sekä lisäksi arvioitu, että alueella vanhimmat elävät puuyksilöt voivat olla yli 670 vuotiaita (Virkkala & Anttila 2000, 29). Näin ollen voidaan sanoa, että puustollinen jatkumo on hyvin vanhaa ja ajatonta, sillä se ei pääty vielä puun kuoltuakaan. Kun yli 1000 vuotias kelo puu lopulta kaatuu rojahtaen maahan, sen maatumisprosessi alkaa ja puu sulaa osaksi maata. Puustollinen jatkumo on siis tuhansia vuosia vanhaa. Virmajoen suojelualueella ei ole pienimuotoisten kotitarvehakkuiden lisäksi merkkejä suurista maanmuokkauksista tai puiden hakkuista. Koskaan ojittamattoman tai hakkaamattoman metsämaan voi näin ajatella olevan viimeisimmän jääkauden jäljiltä samoilla sijoillaan.

Vanha puu herättää arvostusta ja justiiinsa ku tuolla kävelee ja miettii ja niitä polkuja menee ja tulee vastaan iso mänty niin monesti saattaa miettiä, että mitähän kaikkea se

on tämäkin mänty nähnyt niin sanotusti ajassa, että kuinka monenlaista kulkijaa, että mitä kaikkea se on nähnyt tällä kankaalla. Että sitä sillä tavalla kunnioittaa kun sillä on pitkä ikä takana ja silti se siinä seistä töröttää. Sitten sanotaan näin, että joutus sen kaatamaan niin paha tekisi! Siinä on joku semmonen kunnioitus vanhoja puita kohtaan. (Rajamies)

Ajallinen syvyys ylittää inhimilliset rajat. Loppu näkyy metsäkuvassa uuden alkuna ja puu ilmenee ikään kuin porttina menneeseen aikaan: metsä avautuu yhteyspaikaksi kohti ihmistä suurempaa ajatonta luontoa, joka kulkee täysin luonnonrytmin mukaan. Julkunen esittää (1989, 11 - 15), että juuri luonnonrytmeihin kiinnittynyt aika voidaan nähdä paitsi primitiivisenä, myös syklisenä vanhana aikana. Luonnon monimuotoisuus ja luontokappaleiden ajallinen syvyys välittyy ihmiselle kunnioituksena. Tämä voidaan nähdä Pietarisen (1987, 323 - 300) mukaan metsäsuhteen primitivistisenä muotona.

5.2.1 Syklinen aika - luonnollinen aika

Aika on sosiaalinen järjestelmä, jonka välityksellä yhteisön toimintatavat ja rytmit määräytyvät (Durkheim 1912/1980, 32 – 33, 393 – 394). Toisaalta jos pohditaan paikkaa, jossa ihmisen kädenjälki ei näy lainkaan, onko aikaa tällöin näkyvissä tai olemassa?

Mutta sitten tämä ite alueena [osoittaa Virmajoen karttaa], tämä tuntuu niinku se ois ollut samanlainen aina, tuntuu, että tuo on niin pysähdyksissä ollut tuo tila, että se on ollut aina samanlaisena, kesällä ja talavella, syksyllä ja keväällä. (Rajamies)

Aika voi olla myös paikoilleen jähmettynyttä tai pysähtynyttä. Aristoteleen mukaan (1992, 86 [300 eaa.]) aika koostuu muutoksesta, joten mikä luonnonmetsässä muuttuu verrattuna talousmetsään, jossa muutoksen aiheuttajana on ihminen ja muutos välittyy lineaarisena aikakuvana. Toisin sanoen, mikä ajallistaa luonnonmetsän, jos ajallistaa? Haila (2008, 207) esittää kaiken elämän olevan suhteessa aurinkoon. Näin ajateltuna auringon ylläpitämä aika "säteilee" läpi vuodenaikojen samanmittaisena, mutta ihmisen eliniän kannalta hitaasti ympäristöä muuttavan toisin kuin lineaarinen aika, joka näyttäytyy talousmetsän nopeassa ja määrätietoisessa alkuun ja loppuun perustuvassa kiertokulussaan, selkeänä ja mekaanisena.

Aika vaikuttaisi olevan paikoillaan luonnontilaisessa metsässä, muutoksen aistii jatkuvasti toistuvissa kierroissa, joista selvimpänä vuoden- ja vuorokauden aikojen vaihtelut.

Siihen ei kiinnitä huomiota...se on niin luonnollista. Siellä ne samat petäjät heiluu ja kuuset niin ei kait siihen kiinnitä huomiota yhtään mitenkään. (Poromies)

Syynä poromiehen kommenttiin on todennäköisesti se, että metsän vanhat puut heijastavat pitkäaikaista totuttua maisemaa, jossa muutokset ovat luonnon rytmissä niin hitaita, että niihin ei erikseen kiinnitetä huomiota. Muutoksen tuovat ainoastaan vuorokauden- tai vuodenajan vaihtelut metsän ollessa päämäärättömänä ja muuttumattomana samoilla sijoillaan. Haila esittää (2008, 217), että muisti on yksinkertaistamisen edellytys ja se sijaitsee ajassa. Poromies ja rajamies muistelevat ajassa “tapahtunutta” muuttumattomuutta siitä miten puut ovat olleet aina niillä sijoillaan paikoillaan. Puut eivät siis ihmisen horisontista käsin ajateltuna “sijaitse ajassa” vaan ovat läsnä sekä menneisyydessä, tulevaisuudessa ja nykyisyydessä.

5.2.2 Ajankulun kulttuurinen pohja - historiallinen aika

Muutos eli ajan kulumisen näky alueella myös historiallisena aikana, joka kertoo alueella tapahtuneesta inhimillisestä toiminnasta. Historiallinen aika sisältää ihmismerkkejä menneiltä ajoilta. Kysyttäessä alueella operoivalta yrittäjältä erityisistä paikoista Virmajoen suojelualueella hän kuvailee lempipaikkojaan tavalla, jossa kaksi aikaulottuvuutta kohtaavat - historiallinen ja luonnollinen aika. Tämä käy ilmi yrittäjän seuraavasta pohdiskelusta maisemaan jääneistä merkeistä:

Varsinaisesti Virmajoen alueella on ensinäkkin tämä koski, joka on valtakunnan rajasta länteen. Luokkaa noin 500 metriä. Niin tämä alue on erittäin rakas minulle. Siinä on vanhaa puustoa ja siinä näkee, että aikoinaan vesi on virrannut vähän enemmän ja se on laajalti semmoista kivien peitossa olevaa matalikkoa. Ja sitten joskus on varmaan niittyhommia ollut siellä ylempänä. Se luonto ottaa ja sykehdyttää. Että monta kertaa kun siellä kulkee niin sitä pysähtyy jonkin kaatuneen hongan viereen ja kahtoo ja pohtii sitä olemista. Mutta Näätämoisenniemessä, jossa on honka ja siellä on merkintä 1800-luvun alusta. (Yrittäjä)

Kyseessä on karsikkopuu, joita Virmajoen suojelualueelta löytyy kulttuuriperintökohteista tehdyn inventoinnin (Räihälä 2009, 42) perusteella kuusi kappaletta. Karsikkopuuta ei välttämättä osaa nähdä, jos ei tiedä mistä on kyse. Nimenomaisen puun kohdalla, jossa on merkintä 1800-luvun alusta, voi puun pinnalla nähdä salamaa muistuttavan symbolin (kuva2) ja sen alla merkinnän ”1818”.

Kuva 2: Karsikkopuu, jossa vuosilukumerkintä ”1818” ja allekirjoittanut. (Lampila 2014)

Omasta kokemuksestani muistan, että toisella puolella puuta on karhun kynnen jäljet. Aikamittakaava ilmenee näin kahdella tasolla: 200 vuotta sitten kelohonkaan merkin tehnyt ihminen ilmentää sen aikaista inhimillistä tapahtumakulkua puun pinnalla, jonka luonto ”patinoi” ja säilyttää muistona molemmista. Vastaavalla tavalla pitkät ajalliset jaksot näkyvät

myös yrittäjän mainitseman joen kulun muutoksen kautta. Historiallista aikaa viestii maininta niittykulttuurista.

Jäljet inhimillisestä elämästä ja *kulttuurihistoriallisesta aikamittakaavasta* voivat näkyä myös kannokoina, joita Virmajoen alueelta löytyykin jonkin verran. Kyseessä on poroille talviravinnoksi kaadettuja luppokuusia.

Kun tulin tänne vuonna 1966 niin ne kaatoivat vielä semmosia naavakuusia poroille, että ne saavat sitä loppoa. Ja minä ihmettelin, että mitä helekattia ne nuita kaataa ja puut jää sitten sinne ja niin kuin ne jäikin. Mutta ei niistä puista enää näy juuri mitään. Se on luonto ottanut ne puut lannotteeksi maahan eikä siitä ole mitään haittaa. Se oli sitä aikaa, raja-alueiden ihmisten täytyi saada jostain elinkeino ja se oli yksi tapa siinä ja sen hyväksyn. (Yrittäjä)

Metsän voi näin ajatella ravitsijana sekä poroille, että porojen isännille. Saavathan poroisännät lopulta ruokansa loppoa syöivistä poroista. Luppokuusikannot viestivät menneestä elämäntavasta, jonka yrittäjä hyväksyy osana elinkeinon harjoittamista. Entisaikojen luppokuusien kaatamiset voidaan nähdä ekologisella tasolla vastaavana ilmiönä kuin nykyaikainen maapuiden keinotekoinen tuottaminen monimuotoisuuden lisäämiseksi. Puita kaulataan, jolloin ne lahoavat pystyyn tai yksinkertaisesti kaadetaan maahan, jolloin ne lahoavat maahan. Yrittäjän kuvauksesta käy ilmi, että hän hyväksyy pienimuotoiset toimet, joilla ihminen käyttää luontoa omaksi edukseen.

5.3 Luonnonrytmin aistiminen

Haastateltavien kuvaukset luonnosta kertovat kokonaisvaltaisesta kaikkien aistien kautta tapahtuvasta luonnon ja ympäristön kokemisesta. Ympäristöpsykologi Liisa Horellin (1982, 60-61) mukaan käytössä ovat niin kaukoaistit, näkö- ja kuulo- ja hajuaisti, kuin lähiaistitkin, makuaisti ja kylmän aistiminen, kun tutkitaan ympäröivää luontoa ja sen ilmiöitä. Myös esteettiset elämykset sisältyvät luonnon aistimiseen.

Kuuloaisti herkistyy hiljaisuuden kokemuksessa ja merkityksellistää luontosuhteessa äänet ja äännettömyyden. Luontokokemus muodostuu monen tekijän summasta, mutta olennaisimmat ja

selvimmät tekijät korostuvat suhteessa inhimilliseen maailmaan. Hiljaisuuden kokemus, jollaista nykypäivänä on vaikea päästä enää kokemaan kaupunkiympäristössä, on valtaisa kokemus sinänsä.

Niinku sanoitkin, että Tampereella kuuluu se moottoritien pauhu niin tuolla ei kuulu mitään, linnut laulaa ja on se täysi hiljaisuus sitä saa olla vaan niinku ihan vaan, hengailta vaan. Hiljaisuus on tärkeä siinä luontokokemuksessa. (Rajamies)

Rajamiehen ajattelussa siten hiljaisuuden tärkeys korostuu, kun vertailussa on kaupunkien tai moottoritien äänimaisema. “Moottoritien pauhu” on inhimillistä todellisuutta siinä missä “täysi hiljaisuus” on ei-inhimillistä todellisuutta. Aiemmin mainittu vastakkainasettelu luonto vs. ihminen korostuu tässäkin kohtaa, jossa nuo kaksi ääripäätä asettuvat vastakkain: luonto muodostaa oman hiljaisuuden kokemuksen, johon sisältyy linnunlaulua siinä missä ihmisen rakentama moottoritie luo “pauhun”, joka viittaa meluisaan ääniympäristöön. Linnunlaulu nähdään yhtenä osana hiljaisuutta, jonka luonto muodostaa. Hiljaisuus aistitaan osana luontokokemusta, johon liittyvät monenlaiset luonnonelementit. Retkeilijä kuvaa vanhaa kuusimetsää, jonka sammalmaalla kävellessä luontokokemus täydellistyy hiljaisuuden kautta.

Jossakin täällä kun kävelee vanhassa kuusikossa, niin siellä on ihan hiljaista. Siellä kun kävelee äänettömästi sammaleella niin se on todella hieno kokemus, missä harvoin pääsee nykypäivän kulkemaan. (Retkeilijä)

Vanhat puut ovat hiljaisuuden kannalta merkityksellisiä. Suurten ja vanhojen puiden alla on hiljaista, koska ne luovat suojan esimerkiksi tuulelta. Vanhat paikoilleen juurtuneet puut ilmentävät hiljaisuutta. Lisäksi retkeilijä kuvaa kokemuksen ainukertaisuutta ja harvinaisuutta; nykypäivä tarjoaa vain vähän mahdollisuuksia hiljaisuuden kokemiseen. Nykypäivän voidaan nähdä ilmentävän ihmisen luomaa todellisuutta, kuten meluisa kaupunkiympäristö, jonne suurin osa ihmisistä on asettunut asumaan. Vanhan kuusikon merkitys korostuu hiljaisena vastakohtana nykypäiväiselle äänimaisemalle, johon liittyvät rajamiehen mainitsema “moottoritien pauhu” ja erilaiset inhimillisen todellisuuden luomat äänimaisemaelementit.

Myös vuodenaikaisuus vaikuttaa sekä äänimaisemaan, että kaikkeen maisemaan. Luonnossa vuodenaajat tuovat maisemaan vaihtelua ja sama maisema välittyy luontokokemuksessa eri

vuodenaikana eri tavalla. Vuodenaikojen vaihtelu lisää myös maisemasta ammennettavaa tunnesisältöä.

Tietysti on tämä kevät aurinko, sitten jos aurinko nousee ja puro solisee, siinä tulee tämmöset asiat mieleen. Uusi elämä syntyy. Sitten taas kun alkaa lehti puhkeamaan, se on sama juttua, että tällä alueella ruoho vihertää ja taas sitten tuntuu siltä, että voi että tämä on ihanaa. Mutta entä sitten kun tulee varsinainen syksy, ruska! Ei voi muuta kuin pysähtyä ja ihastella sitä kaunista ruska puustoa ja heinikkoa. Siellä askel lyhenee, siellä luonto ottaa ihmisen syleilyynsä. Ihmisen pitää myös pystyä ottamaan sisälleen sen minkä luonto antaa. Sieltä ammennetaan voimavara niille vaikeille kohteille jossakin muualla kun kulkee ja on väsyksissä niin sinne kun menee niin sielu lepää. Muualta sitä ei saa kuin luonnosta ammennettua sitä voimaa. Se on monivaiheinen juttu. Ja myös kovalla talvipakkasella, ei se tunnu ollenkaan pahalta kun tietää, että sieltä on kevät tulossa ja kesä. Synkkyys ei jää päälle. Pimiän aikana kun hiihtää siellä ja suksen askel on lyhyt niin sen tietää, että tämä ei kestä kauaa. (Yrittäjä)

Näin luontosuhde muodostuu kokonaisvaltaisesti ympäristön ja kokijan välisestä dialogista. Metsä on elävä ympäristö, joka kaikessa vaihtelussaan antaa voimaa ihmiselle. Forss (2007, 78) linjaa visuaalisuuden korostumista muihin aisteihin nähden “kartesiolaisena näkemyksenä”, jonka ylivaltaa fenomenologia pyrkii rikkomaan korostaen havainnoinnin ja kokemisen synestesiaa, ja paikan aistein havaittavat ominaisuudet nähdäänkin visuaalisten ominaisuuksien lisäksi myös auditiiivisina ja kinesteettisinä.

Talvella täällä on kaikki rauhassa; sen näkee entisestään kun tämä on niin luonnontilaista niin sen näkee entisestään kun luonto nukkuu. Rauhallisuus ja hiljaisuus. Syksy on taas mulla semmonen, että jotenkin aistit herää. Syksy on aistiherkkää aikaa. Kesällä olen aika vähän täällä. En taida olla käynytkään keskikesällä. Kevät-talvi on raikasta ja terveellistä aikaa. Suosikkivuodenaika on ehdottomasti syksy. Luonto on silloin helposti lähestyttävissä. Talvella kaikki harrastukset, kuten kalastus tai metsästys, sienestys, ne ovat poissuljettuja. Se on sitten talvella vaan erilaisen todellisuuden kohtaamista. (Retkeilijä)

Vuodenaikojen pohtiminen ja niiden arvottaminen liittyy siis myös toiminnallisuuteen: millä tavalla kukin vuodenaika suhteutuu omaan tekemiseen alueella. Monien mielestä syksy on kaunein ja merkityksellisin, ellei jopa mystisin, vuodenaika. Syksyinen väriloisto ja luonnon valmistautuminen talveen koetaan henkiselällä ja fyysisellä tasolla.

Jos sanotaan, että millon kaikista kovimmat elämykset tulee, että jumalauta kun on komiaa, niin syksyllä ruska-aikana. Ku siellä on niin paljon sitä lehtipuuta: haapaa, koivua, näitä...niin tuota, täälläkin [näyttää kartasta] kun kävelempi, tämä justiinsa tulee vyöhykkeelle, että tähän ku noustaan ku tässä on harvaa männikköä ja koivikkoa, syksyllä aamusella 7-8 maissa kun se aurinko alkaa paistelemaan ja pikkunen usva leijailee niin ihan kylmät väreet tulee siinä ku kahtoo, että onpa niin komian näköstä. Toisella puolella näkyy vesistö. Kaikkialla täällä muutenkin kun on näitä jyrkkäpiirteisiä harjuja, niin mahtavasti näkyy se ruska siinä. Se on sillein, että se on niinku kauneimmillaan. (Rajamies)

Maisemaan kiinnittyminen on syväaistillinen kokemus. Se erottuu tavallisesta arkielämästä ja -ympäristöstä rentouttavana näkynä. Maisemapiiirteiden vaihtelu luo mieleenpainuvan kokemuksen. Luonto näyttää mahtinsa väriloiston ja vesistöjen kautta. Luonnon elvyttävyyttä onkin mitattu (ks. Aura, Horelli, Korpela 1997) juuri vesistön tai kasviston näkymällä maisemassa. Vuodenajoista syksy tarjoaa suurimman variaation väreissä ja on toisaalta muutenkin miellyttävä vuodenaika: syksyllä metsästys, kalastus ja marjastus ovat tyypillisiä virkistystoimintoja ja toisaalta syksyllä ei ole itikoista haittaa, pakkaneen ei ole vielä ennättänyt saapua ja metsässä on miellyttävä olla.

5.4 Metsätietoisuus

Tarkastelen tässä luvussa luonnonmetsän ja talousmetsän välistä vastakkainasettelua ja sen ilmenemistä luontosuhteen muodostumisessa. Metsiä halutaan käyttää mahdollisimman tehokkaasti taloudellisen vaurastumisen nimissä, yhtäältä korostetaan luonnonmukaista metsänhoitoa ja sen tärkeyttä ihmisen hyvinvoinnille. Toisaalta tehometsätalouden aiheuttama ahdistus ja huoli ilmenee haastateltujen kommentteista. Erityisesti nousee esille omistajuuteen liittyvät kysymykset yksityisten ja valtion omistamien metsien käyttötavoista.

Metsästä syntyvät käsitykset liittyvät merkittävästi siihen mitä kussakin ajassa pidetään arvokkaana. Maaperän muokkaus ojittamalla ja yhtä puulajia istuttamalla on edellytys metsien tehokkaalle taloudelliselle käytölle sekä valtion että yksityisten omistamien metsien kohdalla. Haastateltavat pitävät arvokkaana suojelualueen sisälle jäävää hiljaisuutta ja puiden vanhoja ikäluokkia. Toisaalta suojelualueen ulkopuoliselta maisemalta ei voi välttyä tullessaan sisäpuolelle. Poromies asuu alueen vieressä ja on jokapäiväisessä elämässään nähnyt metsien käyttöön liittyviä radikaalin muutoksen.

En tiedä ku hallitus on hakannut tuon oman alueensa aika tavalla läpi ja nyt se käy jo toiseen kertaan läpi nuita alueita ja nämä paikalliset ei tuota, ei se ole näihin paikallisiin vaikuttanut minun mielestä ollenkaan. Yleensä ne hakkaavat talot omia mettiään jos sattuu olemaan semmonen akuuttinen rahantarve. Siinä ei muuta tarkoitusta kyllä ole. (Poromies)

Poromiehen mukaan yksityisten omistamia metsiä kohdellaan säästeliäämmin. Hän itse omistaa metsäkaistaleen, joka johtaa hänen taloltaan suojelualueen rajalle. Se on alueelle tyypillinen metsäharju, jonka molemmille puolille jää kaakko-luode -suuntaiset suokaistaleet, jotka kuuluvat valtion omistukseen. Suot ovat ojitettuja ja kasvavat nuorta mäntytaimikkoa. Metsäharju, jonka poromies omistaa, sisältää noin sata vuotiasta puustoa. Poromies on huomannut keskenkasvuisten talousmetsiköiden hakkuut. Hän itse asuu aivan valtion suurmaiden välissä, jonka itäpuolella noin kilometrin päässä sijaitsee Virmajoen suojelumetsät ja länsipuolella laajamittaiset talousmetsät sekä hakkuuaukot.

Nyt kun valtiolta on rahat mennyt niin on lähetty Iivaaran suuntaan ja nyt näitä rajavyöhykealueita valtio on toden teolla alkanut kyntämään. Ei minkäänlaista tolkkua siinä hommassa, nuoria 40-50 vuotiaita metsiä lyödään matalaksi ja kynnetään. (Yrittäjä)

Virmajoen suojelualueelta noin 13 kilometriä länteen päin sijaitsee Iivaaran suojelualue, joka kuuluu Kuusamon tunnetuimpiin luontonähtävyyksiin. Virmajoen suojelualueen ja Iivaaran välinen alue vaikuttaisi kokeneen suuren muutoksen metsärakenteessa lyhyen aikavälin sisällä. Samoilla linjoilla yrittäjän kanssa vaikuttaisi olevan myös poromies.

Ja se oli vielä hakkaamatonta niinku Iivaaran alue, tähän oli niin paljo hakkaamaton siihen aikaan vielä. On kyllä mennyt niin alastomaksi nyt tuo välitien varsi ku mitä se on siihen verrattuna ku minäki ensimmäisiä kertoja rupesin täällä kulukemaan. Ei siellä vanhaa puuta oo enää näkössä missään. Yksittäisiä puita, se on nuorta mettää ja hakkuualueita (Poromies)

Yksityiset metsänomistajat omistavat Suomessa noin 60% metsämaan pinta-alasta. Valtio sitä vastoin omistaa 26 % metsämaan pinta-alasta. (Metsäntutkimuslaitos 2013). Virmajoen suojelualue sijoittuu Kuusamon kaakkoiskulmaan, jossa on paljon valtion omistamaa maata.

Itekki oon paljon Suomussalmella metillä kulkenut niin se on jännä kun siellä on paljon enemmän Metsähallituksen maita niin se on paljon brutaalimpaa se puun hyväksikäyttö mitä Kuusamossa kun täällä on yksityisten mailta. Pojat kans aina kun tulevat tänne niin ne ihmettelee, että piru miten se on mahdollista, että teillä on näin paljon tavallaan enemmän metsää vaikka samat puumäärät on, mutta kun siellä se on niin, että kun aletaan sitä aukkoa tekemään niin sitä kaadetaan kerralla niin reilusti. Täällä on paljon yksityisillä enemmän tunnearvolla sitä miettimistä. Näkisin että täällä yksityisillä on paljon järkevämpää ja säästäväämpää kun puuta lyödään nurin. (Rajamies)

Laajemmassa yhteydessä tämä voidaan nähdä ilmentävän suomalaisten metsäsuhdetta. Yksityiset ihmiset vaalivat perintömetsiään säästeliäämmin kuin “kasvoton” valtiokoneisto. Talousmetsien yksipuoleisuus korostuu kun vieressä sijaitsevat luonnonmetsät nousevat maisemassa tuuheana turkkina muun maiseman yläpuolelle. Toisaalta myös Virmajoen suojelualue on Metsähallituksen omistuksessa siinä missä sitä ympäröivät metsätalousmaat.

Minusta Metsähallituksen linja on tehostunut ainakin tuossa kun olen ollut 18 vuotta rajalla töissä niin tuolla kulmalla on paljon justinsa valtion maita niin se on nyt viimeisen viiden vuoden aikana ryhdytty parturoimaan uudestaan. Uus metsänhoitolaki kun tuli niin sehän mahdollistaa sen parturointisysteemin. (Rajamies)

Voimakas metsien taloudellinen hyödyntäminen näkyy radikaalina kontrastina verrattuna koskemattomaan metsiin. Talousmetsän taimikkopuut sekä avohakkuualueet ovat ilmestyneet maisemaan aivan hiljattain, kun valtio “parturoi” toista kertaa talousmetsiään. Rajamies kertoo

tapahtuneesta maisemarakenteen muutoksesta kuljettaessa Virmajoen suojelualueelta länteen päin seuraavasti:

Siinä on kyllä paljon tapahtunut varsinkin kun siinä on just valtion maita melko paljon. En ymmärrä tätä nykyajan metsänkäsittelyä kun hakataan keskenkasvuset metät niin sehän on niin raiskatun näkönen, että nytkin jos sen Hoikkalammen tien ajaa sulanmaan aikana niin se on niin talousmetsää kuin olla ja voi. Se on tosi radikaali muutos mitä siellä on tapahtunut. Siellä oli vielä 80-luvun lopulla niitä vanhoja metsiä tosi paljon tuolla välillä. Sanotaan näin, että sitä on oletettu, että nuo nuoremmat metät kasvaa isoksi, mutta ne on hakattu ne vanhat metät sekä sitten ne keskenkasvuset, että se on niinku ihme, en ole kouluja käynyt, ehkä siinä joku järki on taustalla. (Rajamies)

Voidaan sanoa, että metsäsuhteen muodostumisessa kyse ei ole vain aistikokemuksesta metsän sisällä vaan suhteeseen sisältyy myös laajempi ulottuvuus, joka kiinnittyy yhteiskunnallisiin prosesseihin. Yksilöä palveleva luontosuhde ilmenee myös hallinnon tasolla ja ihmiset ovat tietoisia laajemman tason muutoksista. Vastakkainasettelu valtion ja yksityisten omistamien maiden suhteen välittyy haastateltavien asenteissa ilmentäen metsien hallinnollisia piirteitä.

Virmajoen suojelualueen perustamiseen liittyvä prosessi välittyy myös niissä käsityksissä ja asenteissa, joita haastateltavilla on suojelualueita kohtaan. Perustamiseen liittyvät tapahtumakulut sisältävät osin dramaattisiakin juonenkäänteitä. Vaakalaudalla oli koko luontoalueen tuhoutuminen metsätaloudelle. Ennen suojeluprosessin alkua, metsien sen aikainen omistaja, Yhteismetsä, rakensi alueelle metsätiet aikeenaan suorittaa alueella hakkuita. Haastateltavien kuvauksesta käy ilmi huoli ja helpotus kun suojeluprosessi viimein saatiin päätökseen ja Virmajoen suojelualue säilyi koskemattomana. Alueen hallinnollisen statuksen muututtua myös alueen käyttöön liittyvät asiat ovat muuttuneet ja osin tiukentuneet.

Kun se suojelualueeksi tuli niin tuo kulkijamäärä on vähentynyt. Taas perustan siihen, että kun nämäkin vyöhykkeen ulkopuolella olevat vesistöt olivat Yhteisten Kalastuskuntien vesiä niin nämäkin oli vuokravetenä ja tänne jokaiselle vesistölle oli oma kelkkaporukansa ja kun se oli Yhteismetsän maita niin eihän siinä mitään lupia ollut. Se oli aivan älytön se mitkä jäljet siitä jäi kun täällä porukka ajeli. Mutta sitten

sen jälkeen kun nämä ostettiin vaihtomaiksi niin se loppu kokonaan sitten se ylimääräinen trafikki siellä. (Rajamies)

Suojelualan perustamisen kautta kävijämäärät vähentyivät. Hallinnollisen statuksen muutos Yhteismetsältä valtiolle takasi vähemmän liikennettä alueella ja toisaalta poromiesten ja vuokradesien käyttäjien erityisoikeuksien säilymisen alueella. Hallinnon tason muutokset, kuten alueen varmistumisen suojelualueeksi, voidaan nähdä myös lyhyen aikavälin historiallisessa kontekstissa sinne kuuluvana ”kulttuurihistoriana”, joka luo aluetta käyttäville turvan tunteen siitä, että luonto säilyy jatkossakin koskemattomana. Taustalla on tieto miten merkittävästä asiasta on kysymys mikäli metsätaloustoimenpiteet olisivat alkaneet. Paikkakokemukseen ei tässäkään kohdassa vaikuta vain aistein havaittavat asiat vaan myös paikan historiallinen ulottuvuus.

Olin Korttesalmen raja-asemalla päivystäjänä kun kuulin, että metsäkoneet menevät rajavyöhykkeelle. Tekivät tietä sinne siitä Ölkyn vartiolta, Koukkulammen suuntaan itään Visavaaraan ja Visavaarasta pohjoiseen päin. Se oli joulun edusaika, siellä miehet köyttivät itsensä koneisiin kiinni. Otin tiukan otteen siinä suhteessa, että oman työpaikkani laitoin kyseenalaiseksi siinä vaiheessa. Jos oisin joutunut kiinni siitä, että ilmoitin ja paljastin tämän homman niin minulta ois loppunut työt. Muualla se ei sitten paljastunut kun olin Kuusamon kunnan valtuuston kokouksessa, siinä oikeen radio-ohjelmaa tekivät ja haastattelivat. Silloin tuntui, että valtuusto on maanpäällinen helvetti kun kaikki olivat niskassa niinku takiaiset, mutta ajattelin, että olen puolustanut luontoa. Se oli hirvittävä se taistelu silloin! Tuntu, että viimeinen leipä on kohta valtiolta saatu ja se on kohta puolittain syöty. Mutta onneksi ei. Minä voin sanoa, että tämä taistelu oli melkein niinku Kärsämörannan taistelu. Kyllä ne luontoaktivistit, jotka niihin koneisiin kävivät kiinni niin ne pelastivat luonnon. (Yrittäjä)

Suojelualan syntyprosessi kuvaa alueen sosiaalista ulottuvuutta, johon liittyvät toimijat ilmentävät alueeseen sisältyvää kommunikaatioverkostoa (ks. Forss 2007, 96-97). Luontoaktivistit olivat suojelualan syntymiseen liittyvässä prosessissa osin sen alullepaneva voima. Yrittäjä kokee puolustaneensa luontoa ja mieltää luonnon omaksi toimijaksi. Vaikka oma työpaikka oli uhattuna, hän kokee tehneensä oikein. Yllä olevasta haastattelulainauksesta käy ilmi, että myös yrittäjä on toiminut alueella rajavartijana.

Porotalouden kannalta suojelualueen perustamisella ei ollut suurta vaikutusta.

Ei poromiehille oo vaikuttanut kun poromiehet on päässyt liikkumaan ihan entiseen tyyliin. Ei se minun mielestä porotalouteen oo vaikuttanut millään tavalla. Lähinnä se on petokanta, jota on joutunut paimentamaan siellä. Ainaki se on meidän kannalta, jotka täällä asutaan niin paljon rauhallisempaa nyt. Myönteinen kanta mulla siihen on.
(Poromies)

Poromiehen kannalta suojelualueen syntyminen takasi enemmän rauhaa ja omien käyttöoikeuksien säilymistä. Voidaankin sanoa, että "tavallinen ihminen" joutui luopumaan suojelualueen syntymisen myötä jonkin verran käyttöoikeuksistaan, kuten alueella kulkemisesta moottorikelkalla, mutta he, joilla on perustelut toimia rajavyöhykkeellä, säilyttivät erityisoikeutensa.

Meillä on nämä samat käyttöoikeudet pysyneet. Muutaman kerran vuodessa kun käy niin ei siitä ole mitään haittaa. (Yrittäjä)

Inhimillisen käytön supistumisen alueella nähdään luonnonrauhan kannalta paremmaksi vaihtoehdoksi. Suojelualueen rajavyöhykkeen puoleinen osa on kiellettyä aluetta ilman erityislupaa. Yrittäjä vuokraa vyöhykkeen puoleisia vesistöjä ja on näin oikeutettu myös rajavyöhykkeen alueisen osan käyttämiseen.

Ryhmiä on ollut ehkä kerran vuodessa. Etupäässä on ollut tuolta valtioneuvoksen puolelta, nimiä en lähde mainitsemaan, mutta maksukykyisiä vieraita, jotka haluavat laittaa tämän arvokkaan luonnon puolesta hiukan rahaa siihen likoon ja sitten siellä eletään luonnon ehdoilla. Kaikkien kalaporukoitten luvat kulkevat kauttani. Pidän huolen siitä ettei sinne pääse menemään ketä sattuu niille alueille, että pidän huolen ketkä sinne menee ja ketkä siellä on. Aika sovitaan. Kaikille annetaan määräaika-aset vyöhykeluvat, pois lukien tämä meidän perhe, jolla on toistaiseksi voimassa olevat luvat. Ja näin ollen meillä ei myöskään ole kalaporukan suhteen mitään irtisanomisaikaa, se päättyy kerrasta poikki, ja näin ollen me pystymme pitämään tämä

- jos huomataan, että luontoa kohdellaan kaltoin, jätetään paperia ym. - niin ehdottomasti kyllä peli päättyy. (Yrittäjä)

Rajavyöhykkeen käyttäminen on näin ollen vain harvojen erityisoikeus. Alueen hallinta on rajamiehillä ja sitä voi käyttää vapaasti vuokravesistöjen isäntä. Voidaan sanoa, että rajavyöhykkeen puoli on luonnonarvoiltaan säästyneempää kuin kaikkien käytössä oleva suojelualueen osa. Rajavyöhykkeen osaa hallinnoidaan osin sosiaalisten rakenteiden kautta.

5.5 Sosiaaliset rakenteet

Luonnossa kulkemiseen ja sen käyttämiseen sisältyy yhteisiä sopimuksia ja normeja. Välillisesti sosiaalinen ulottuvuus näkyy historiallisena syvyytenä myllynkivien, niittysaunojen tai karsikkopuun ominaisuudessa: välittömästi se voi näkyä esimerkiksi yrittäjän mainitsemissa perusteluissa, joilla vyöhykelupia myönnetään. Nostan seuraavassa tarkasteluun teoriaosuudessa esittelemäni ympäristöpsykologisen näkökulman (ks. Aura, Horelli, Korpela 1997, 123), jonka mukaan ihmisten ympäristölle antamat merkitykset vaihtelevat heidän tavoitteidensa ja sisäisten malliensa mukaan. Ympäristö voidaan kokea esimerkiksi seuraavilla tavoilla (ibid.): 1) ulkopuolisena fyysisenä tilana, 2) minuuden jatkeena ja osana itseä, 3) ihmissuhteiden ja sosiaalisten verkostojen kautta, 4) tunnelman, tunnesisällön ja sen herättämien miellelyhtymien perusteella sekä 5) jonkin toiminnan kautta.

Vaikka Virmajoen suojelualue näyttäytyy hyvin koskemattomana ja läpeensä ei-inhimillisenä, sisältyy alueen harvalukuisen käyttäjäkuntaan samojen aktiviteettien parissa viihtyviä yksilöitä. Mainitut kalastus ja metsästys ovat yksi tyypillisin käyttömuoto. Käyttäjät sisällyttävät paikkaan jaettuja merkityksiä, jolloin paikka voidaan käsittää ihmisten kokemana yhteisenä sosiaalisena kenttänä - omine toimintasisältöineen, jaettuine merkityksineen ja "käsikirjoituksineen". Tätä kautta muodostuu *yhteinen aluetietoisuus*: se välittää muun muassa kaikkien ihmisten kesken tunnetta siitä, "millaisia me olemme" ja synnyttää mielenmaisemia (landscapes of the mind), jotka sosiaalisten koodien kautta liittävät ihmiset välillisesti yhteyteen toistensa kanssa. (Aura, Horelli, Korpela 1997, 131).

Ite kullakin käyttäjäryhmällä on se oma intressi että minkä takia se menee sinne. Eihän se ihan tuota, että jokuhan se on miksi se menee kairalle. (Poromies)

Yhteisesti jaettuja intressejä ovat ainakin metsästys, kalastus, marjastus, partiointi (rajamiehillä) ja retkeily. Ympäristö saa merkityksensä jonkin toiminnan kautta. Kuitenkin “kairalla” voidaan olla myös ilman mitään varsinaista toiminnallista funktiota tai päämäärää; luontokokemuksen rakentumisessa voi riittää vain maiseman ja kokijan välinen vuorovaikutus.

*Itekku lähtee tuonne metille niin mä lähen nimenomaan niitten maisemien takia, että siellä silmä lepää ja rentouttava kävellä, mutta sen riistan takia ei kyllä oo lähtöä.
(Rajamies)*

Ympäristötietoisuuteen kuuluu säästäväisyys, joka vuokradesillä kalastavia ihmisiä yhdistää ja velvoittaa. Yhteinen aluetietoisuus muodostuu säästäväisyyden ja henkisten arvojen kautta.

Sitten se toinen vielä niinku nuo vuokravedetkin on, että ei voi ainaskaan ketään muuta syyttää liikkalastuksestakaan. Meilläkin on sovittu, että se on 5 kg per henkilö ahventa niin se riittää varmasti, että ei yhtään enempää tarvi kantaa sieltä. Antaa kalan kasvaa ja ottaa sen minkä on järkevä käyttää. (Rajamies)

Kuten teoriaosuudessa toin ympäristöpsykologiasta esille sen seikan, että paikka rakentuu sen fyysisistä ominaisuuksista ja niihin sisältyvistä toiminnoista. Vuokradesistöt voidaan tässä tapauksessa nähdä paikkana ja vedessä uivat kalat paikan ominaisuutena. Kalastus ilmentää paikkaan sisältyvää toimintaa. Rajamiehen kommenteista selviää, että paikkaan sisältyy myös yhteisesti määriteltäviä sopimuksia, joiden avulla vesistöt säilyvät runsaskalaisina. Tämä voidaan nähdä käyttäjien itsensä määrittelemänä epävirallisena hallinnan tapana, jonka perusta rakentuu luottamuksesta kunkin toimijan moraaliin ja yhteisesti päätettyihin sopimuksiin: vuokradesien käyttäjät noudattavat kirjoittamatonta sääntöä, jonka mukaan saalismäärä on rajattu viiteen kilogrammaan ahventa per henkilö. Tällainen jaettu merkitys kirjoittamattoman säännön muodossa ja paikan oma toimintasisältö liittävätkin ihmiset osaksi paikan sosiaalista järjestystä.

Yhteinen paikkaidentiteetti syntyy suhteessa paikkaan, esimerkiksi vuokrattuun lampeen ja siellä ilmeneviin sosiaalsiin rakenteisiin. Käyttäjä tietää kuuluvansa paikkaan noudattaessaan sinne yhteisesti sovittuja pelisääntöjä. Kollektiivisella tasolla luoduista pelisäännöistä ja

toimintamalleista käytetään myös käsitettä ympäristötietoisuus, joka voidaan nähdä (ks. esim Suopajärvi 2003, 18-20) yhteisötason ilmentymänä luontosuhde-käsitteelle. Virmajoen vuokravesistöihin kuuluva kalastuskunta ja koko suojelualueen satunnaiset ja vähät käyttäjät muodostavat sen käyttäjäpohjan, joka alueella toimii.

Minusta tuntuu, että tämä on alueena jäänyt vähän pimentoon kun se tulee tuonne kulmaan. Se on se sama kööri ketä siellä kulkee. Hyvin vähän uusia kasvoja on ollut sanotaan 10 vuoden aikana. (Rajamies)

Alueen periferisyys koetaan arvokkaaksi tekijäksi sinänsä ja sen avulla myös mielletään oma rooli suhteessa paikkaan.

On pidetty arvossaan näitä vesiä ja aina kun joku on vapautunut, ne oli käytännöllisesti kahtoen kaikki meillä. Virmajoki, Kovajärvi, Junkilampi, Näätämoisenjärvi, Kinnuset, sitten oli muutamia lampia ennen Luokkijärveä. Ja Pikku-Näätämoinen, ihan siellä mutkassa. Näitä on nyt sitten pidetty siitä lähtien kun ne vapautui. Lähes 40 vuotta on tänä päivänä aikaa siitä kun ne meille tuli. Ja puusto alueella mitä siellä on ollut, se on koko ajan vanhentunut niin kuin minäkin. (Yrittäjä)

Yrittäjän kommentista käy ilmi, että useat paikat ovat olleet pitkän aikaa kalastuskuntien käyttäjien hallinnoinnin alaisuudessa. Hän mieltää itsensä osaksi paikkaa ja kokee sen minuutensa kautta vanhenneen samassa rytmissä kuin itse on vanhentunut. Sosiaaliset verkostot sisältyvät vuokravesien hallitsemiseen, joita yrittäjä kuvailee me-muodossa.

5.6 Genius loci - paikan henki

Käsittelen viimeisenä analyysiosioissa Virmajoen suojelualueesta muodostuvaa luontokokemusta kokemuksen henkisestä perspektiivistä. Tänä päivänä on suosittua hakeutua metsään etsimään rauhaa, esimerkiksi monet suosivat ns. hiljaisuuden reitittejä, jotka voivat tapahtua hiljaisessa metsässä. Paikan henki koostuu useista osatekijöistä. Ekologiset seikat luovat vanhan puuston kautta paikalle erikoislaatuisen tunnelman. Olen käsitellyt aiemmin aikaa ja siitä muodostuvia syvyyksiä. Monenlaiset tarinat, joita paikkaan sisältyy muodostavat sen historiallisen syvyyden, jota kautta myös ihmisen toiminta ja ajan kuluminen näyttäytyy.

Paikan henkeä ilmentää yhteinen tietoisuus siitä, että kyseessä on jonkinlainen luonnon “turvapaikka”, jossa ihminen on hiljaa läsnä. Paikan henki siis näkyy paitsi yksilön henkilökohtaisten mielikuvien kautta, mutta myös yhteisön “massamielikuvien” kautta.

Forss osoittaa (2007, 120), että *genius loci* on alunperin roomalainen käsite; Antiikin Roomassa uskottiin, että jokaisella itsenäisellä oliolla on oma henki, oma suojelijansa. Tämä henki antaa ihmisille ja paikoille elämän, ja se määrää heidän luonteensa tai olemuksensa. Vastaavanlainen merkitys voidaan paikantaa suomalaisesta perinteestä *haltija*-uskomuksen kautta.

- *Mistä metsään tuli haltija?*
- *Mistä? Hmm. Niinkö te olette pöljä, että kysytte? Metsässä on haltija, vedessä on haltija, kotona on haltija, kaikessa on maailmassa haltija. (Oulanka)*

(Kovalainen & Seppo 2006, 50)

Kohdassa 5.3 olen tarkastellut aistein tapahtuvaa luontokokemusta, mutta luonto voidaan “aistia” myös selittämättömänä pyhänä, kuten kirkko aistitaan uskovien kokemusmaailmassa. Taidehistorian professori Tuija Hautala-Hirvioja (2003, 78) tuo esille mystisyyden käsitteen, joka pohjoista luontoa kuvaa ja jota “ei aistein kyetä havaitsemaan”. Tästä hän käyttää käsitettä *Lapin sielu*, jolla tarkoitetaan aistein havaitsematonta, eräänlaista koskemattoman luonnon aiheuttamaa mystistä tunnelmaa. Kuusamossa sijaitseva Virmajoen suojelualue ei kuulu Lappiin, mutta sen luonnosta löytyy paljon elementtejä Lapin karuudesta ja tunnelmasta. Kuusamo kuvailaan usein idän ja lännen sekä pohjoisen ja etelän kohtaamispaikkana. Tämä näkyy muun muassa lintulajien kohdalla, mutta myös maisemassa laajemmin: on tundraluontoa, lehtometsää, korpea, kalliorotkoja, virtaavia jokia, lampia ja järviä.

Luonnonsuojelun lähtökohtana voidaan pitää luonnonjärjestyksen vaalimista ja ihmisen vaikutuksien minimoimista. Luonnontilaisuus on luonnonsuojelun periaatteissa itseisarvo ja luonnontilainen metsä nähdään ihmisyksilöä suurempana kokonaisuutena. Ihminen kokee olevansa vieraana metsässä, jossa ei ole ihmismäistä järjestystä. Kuitenkin inhimillinen järjestys on läsnä, mutta se ei näy maisemassa.

Kyllä täällä on semmosta vanhaa voimaa. Tämmösessä luonnontilaisessa paikassa. On täällä niinku pienenä ja haluaa jättää mahdollisimman vähän jälkiä ympäristöön eikä herättää mitään melua tai muutenkaan tuoda ihmismäistä järjestystä tänne. Täällä on tämä luonnonjärjestys. (Retkeilijä)

Koskematon luonto sisältää jonkinlaisen mystisen elementin, joka aistitaan hyvin kokonaisvaltaisella tavalla. Niin kokonaisvaltaisella, että tuon elementin olemassaoloa voi olla vaikea sijoittaa mihinkään. Toisaalta jokainen yksilö näkee ja tuntee maiseman omalla tavallaan. Maiseman näkeminen on eräänlainen subjektiivinen luomus, jossa kokijan yksilöllinen elämänhistoria on olennaisella tavalla mukana. Muisti, tunne ja topofiiliset kokemukset rakentavat subjektiivisen suhteen maisemaan (Hautala-Hirvioja 2003, 89). Pohjoinen koskematon erämaa voi edustaa vierasta ja pelottavaa, yhtäältä se voi rauhoittaa ja viihdyttää ja merkitä tasapainoa ja sopusoinnun löytämistä. Metsä voi tuntua toiselle kodilta ja toiselle vieraalta ja ahdistavalta paikalta.

Metsää pidettiin vanhoissa uskomuksissa pyhänä paikkana, jossa ihmisen ei sovi riehua ja repiä. Koskemattoman pyhän metsikön keskellä oksaakaan ei ole saanut katkaista, eikä marjaakaan poimia. Entisaikojen ihminen saattoi nauttia juhla-aterian pyhässä metsässä tai suorittaa uhrauksen luontojumalille. Ennen kristinuskon saapumista ja tehometsätalouden vaikutuksia, maassamme on ollut pyhiä lehtoja eli hiisiä ympäri maata (Kovalainen & Seppo 2006, 32). Hiisien ja pyhien puiden hävittäminen alkoi, kun vuonna 1229 Rooman Paavi Gregorius IX antoi Suomen kirkolle oikeuden ottaa haltuunsa pakanallisiin jumalanpalveluksiin käytetyt lehdot ja pyhätöt, mutta syvään juurtuneiden uskomusten kitkeminen ei ollut helppoa. Puita ja lehtoja kaadettiin 1800-luvun lopulle saakka (ibid., 37).

Miten pyhyys ilmenee alueen käyttäjien luontosuhteessa? On tutkittu (ks. Johto 2010), että suomalaisten metsäsuhdetta määrittää vielä tänäkin päivänä monenlaiset henkiset siteet. Johdon tutkimuksessa suomalaisten luontosuhteesta päädytään monenlaisiin kategorioihin, joista yksi on *pyhä tila*. Metsä nähdään hiljentymisen ja rauhoittumisen paikkana, josta ammennetaan lohtua ja voimaa. Virmajoen suojelualueella toimiva yrittäjä, joka hallinnoi Rajavyöhykkeen puoleista osaa, kuvaa henkistä kokemustaan näin:

Se on tuo naavakuusikko polku-urien ja kulku-urien suunnassa ja kun sinne menee niin kyllä kehon läpi askel lyhenee ja se luonto ottaa niin vastaan, että siinä kaikki muu unohtuu. Se uppoaa ihmisen kehoon...enkä usko, että kukaan menisi kaatamaan sellaista naavakuusta. Että jos poro ottaa siitä niin antaa ottaa, mutta kyllä se pitää muutoin säilyttää. (Yrittäjä)

Pyhän elementtinä on tässä “naavakuusi”, joka kuvastaa lohtua ja voimaa. Kysyttäessä mielipuuta yrittäjältä, mainitsi hän tässäkin kohtaa naavaisen kuusen. Poikkeuksellisen muotoisten vanhojen puiden, erityisesti kuusien, on nähty kansanperinteessä ilmentävän pyhyyttä ja yhteyttä metsänjumala Tapioon (Alhonen 2011, 99).

Se on semmonen 400 vuotias kelo ja vielä vanhempikin. Ennen kaikkea semmoinen vanha naavakuusikko, joka siellä Junkkilammen alueella on. Kyllä se on yhtä arvokas kuin ne mäntykelotkin. Naavainen kuusi ja se luonto ottavat niin, että väsyneenkin ihmisen saattaa maaliin. (Yrittäjä)

Suomalaiseen kulttuuriin kuuluu lohdun hakeminen metsästä. Kun elämässä on vaikeaa, hakeudutaan metsään hakemaan neuvoa ja lohtua. Kuten olen teoriaosuudessa tuonut esille (ks. Elvyttävä luonto) luonto elvyttää myös fyysisesti mitattuna esimerkiksi verenpainetta laskemalla. Uuden tutkimuksen mukaan myös luonnon monimuotoisuuden eli elämän runsaudella on yhteys ihmisen yleiseen terveyteen, kuten vastustuskykyyn ja allergiaherkkyyteen (Hanski 2012). Voidaankin sanoa, että metsä elvyttää paitsi henkisesti, mutta myös fyysisesti. Metsä on turvapaikka, joka tarjoaa sielua ja ruumista tervehdyttävää hoitoa.

6 TULOSTEN TARKASTELU JA PÄÄTELMÄT

Analysoin luontokokemuksia edellä viiden teeman kautta: 1) rajakäsityksen konkreettiset ja symboliset muodot, 2) aikakäsityksen muutos, 3) metsäkuvan välittyminen hallinnon tason kautta 4) metsään sijoittuvat sosiaaliset rakenteet sekä 5) paikan henki ja siitä aistittavat ei-materiaaliset piirteet. Nämä kategoriat sisältyvät Virmajoen suojelualueen toimijoiden luontosuhteeseen.

Kysymyksellä selvitin aineistosta minkä tekijöiden kautta alueesta syntyvä kokemus muodostuu. Luontosuhdetta tutkitaan yleensä erottelevassa kontekstissa, jossa ihminen on eri asia ja luonto toinen. Niin myös tässäkin tutkimuksessa: luontosuhteen jäljet johtavat teoreettiselle matkalle sellaisiin merkityksenantajiin, jotka ovat keskeisiä luontosuhteen muodostumisessa.

Virmajoen suojelualue edustaa maisemaa, jossa paikka määräytyy monisataavuotisen puuston kautta tyystin toisenlaisena tilana kuin sitä ympäröivä metsätalousmaa, jossa samanlaiset puut seisovat saman ikäisinä, tai eivät seiso lainkaan laajamittaisilla avohakkuualueilla. Suojeltujen metsien maisemassa aika näkyy toisen tyyppisenä, ei-inhimillisenä ja kehämäisenä, jonka piirteitä ei enää niin selvästi määritä alku ja loppu vaan ennemminkin niiden yhteen kietoutuminen. Puun elinkaari ei lopu sen kuolemaan vaan jatkuu maapuuna tai pystykelona aivan yhtä totutusti kuin uusi puutaimi kohoaa kohti aurinkoa.

Virmajoen suojelualueen ja sitä ympäröivän talousmetsävyöhykkeen välillä raja käy ilmi monella tavalla. Sisälle alueelle tultaessa biomassan määrä kasvaa moninkertaiseksi, erilaiset lajit ja puiden vanhat ikäluokat ilmestyvät maisemaan ja luovat alueelle täysin omanlaisensa näkymän. Harvennetut metsät ja suuret aukot eivät enää näy vaan maisemakuvan määrittäjäksi muodostuu tuuheapuinen turkki, jota kautta avautuu kokonaan uusi maailma, luonnon valtakunta.

Työni tutkimuskysymys oli, mitkä asiat nousevat merkityksellisiksi luontokokemuksen kannalta. Analyysiosuudesta käy ilmi, että suhtautuminen metsiin on paitsi tunnepitoista niin myös rationaalista. Tehometsätalouden muokkaaman maiseman yksipuoleisuus korostaa niitä merkityksiä, jotka luonnonmetsästä nousevat esille. Ajankuvan muutos erottuu kahden maisematyyppin välillä muun muassa kahden aikakäsityksen kautta: lineaarisena ja syklisenä aikana, historiallisena ja luonnollisena aikana. Alueelliset rajat, jotka suojelualuetta koskevat, välittyvät useilla eri tasoilla: aivan idässä on valtakunnanraja, siitä länteen tultaessa rajavyöhykkeen alueen raja ja edelleen länteen päin tultaessa Virmajoen suojelualueen ja tehometsätalousmaiseman välinen raja. Kukin raja ilmenee erilaisena merkityksenä, valtakunnanraja erottaa kahden maan omat hallinnon tasot, joita rajaviranomaiset valvovat, lännempänä rajavyöhykkeen raja ja sitä lännempänä suojelualueen raja. Suojelualueen ja metsätalousmaan välinen raja erottaa kaksi ympäristöä, kaksi luontokokemusta.

Rajavyöhykkeen raja erottaa entistä koskemattomamman ja vähemmän käytetyn välisen alueen, joka on tavalliselle ihmiselle kiellettyä aluetta ilman erillistä lupaa.

Suojelualueen rajalla voi nähdä kaksi historiankirjoitusta: metsätalousmaa ilmentää aikaa vuosikymmenten taakse siinä missä luonnontilainen metsä viestii aikaa ilman ihmistä, jähmeää hitaasti liikkuvaa, ihmisen silmiin lähes ajatonta tilaa. Raja erottaa kaksi aluetta omiksi tarinoikseen ihmisen ja luonnon välillä: metsätalouden tarina muodostuu lähivuosikymmenien takaa ja se on ihmisen luoma; sen sijaan metsässä, jonka puustollinen jatkumo on tuhansia vuosia voi aistia erilaisen tarinan, jonka kertojana on vanha, lähes ajaton luonto, aivan kuin aika olisi pysähtynyt siellä.

Aineistoista nousee esille luontokokemuksen rakentumisen kannalta merkityksellisiä elementtejä, joista yksi on vanha ja kuollut puusto. Vanhat puut koetaan luontokokemuksessa metsän pyhimpiin elementteihin ja niiden arvo yhdistyy henkiseen hyvinvointiin. Luontosuhteen henkinen ulottuvuus korostuu myös hiljaisuuden merkityksissä. Hiljaisuus voi sisältää myös luonnon omaa ääntä, kuten linnunlaulua. Luontokokemuksessa tärkeäksi nousee henkilökohtainen taso: yksinolo ja itsenäisyys.

Luontokokemuksessa vaikuttaa myös tietoisuus laajemmasta kokonaisuudesta, valtion ja yksityisten omistamien metsien käyttötavoista. Yhtäältä tiedostetaan ja kiitetään, että Virmajoen suojelualan pakkolunastus ja -suojelu oli valtiolta, Metsähallitukselta, alueen pelastus, toisaalta arvostellaan suojelualan ulkopuolisten metsien käyttötapoja, jotka nekin kuuluvat valtiolle ja Metsähallituksen hallinnon piiriin. Haastatteluista välittynyt huoli ja suru ilmentää suomalaisten metsäsuhdetta ylipäänsä; hyväksytään, että Suomi elää metsästä, mutta valtion omistamien metsien käytön voimakkuutta arvostellaan.

Alueen perifeerinen luonne on omaleimaisuutta korostava tekijä, jota ilman Virmajoen suojeluala ei olisi sellainen kuin se on; yksinäisyys, hiljaisuus ja luonnon kokonaisvaltainen aistiminen ovat keskeisiä tekijöitä luontosuhteen rakentumisessa. Syrjäisyyteen sisältyy paitsi maantieteellinen sijainti, myös alueen minimaalinen inhimillisen käyttämisen aste.

Talousmetsän ajankulku hahmottuu selvästi lineaarisena ajankulkuna, jolloin voidaan määrittellä selkeä alkupiste ja selkeä loppupiste, mitä tässä tapauksessa puunkierto ilmentää.

Näin voidaan ajatella kokonaisen ekosysteemin tasolla tapahtunut muutos; sen luontainen järjestys on alistettu lyhyisiin inhimillisen metsätalouden määräämään alkuun ja loppuun. Virmajoen suojelualueen sisäpuolisen ja sen ulkopuolisen maailman välinen ero on silmiinpistävä, korvissa kuultava ja aistittavissa kaikin tavoin. Luonnon rytmissä kasvaneet eliölajit ovat luoneet oman ekologisen aikamittakaavan, mikä näkyy paikoilleen jähmettyneenä aikana, kehämäisenä, itseään toistavana aikana.

Olen jakanut inhimillisen ajan ilmentymät kolmeen aikamittakaavaan: henkilökohtainen, hallinnollinen ja kulttuurin aikamittakaavat. Tämän kolmijaon kautta ajallinen muutos ilmenee kutakin aikamittakaavaa vasten erimittaisena. Syntynyt tietoisuus historiallisista tapahtumakuluista oman elämän ulkopuolella liittyy yksittäisen ihmisen osaksi laajempaa ajallista kaanonia. Suojelualueella tapahtuneet hallinnolliset muutokset luovat pohjan suojelualueen olemassaololle ylipäätään. Haastateltavat tiedostivat tapahtuneet hallinnon tason muutokset ja tunsivat historiallisten tapahtumien merkittävimmät kohdat. Henkilökohtaisessa aikamittakaavassa ihminen asettuu oman elämänsä ajallisiin pyörteisiin, jotka kuljettavat kohti seuraavaa leiripaikkaa tai säätelevät erilaisia käytäntöjä, joita luonnossa tehdään. Kutakin aikamittakaavaa määrittää Virmajoen suojelualue paikkana.

Haastateltavien tarinat suojelualueen luonnosta ovat tulvillaan tunne-elämyksiä, esteettisiä tuokioita ja erilaisia luontokokemuksia. Monenlaiset muistot kiinnittyvät tuttuihin mielikuviin vanhoista puista ja vuodenaikojen värjäämiin maisemiin. On huomionarvoista, että kaikki haastateltavat kokevat metsän arvon koskemattomana ja osin pyhänä paikkana. Luontosuhteen rakentuminen tapahtuu hyvin samankaltaisesti kaikkien alueella toimivien ihmisten suhteen. Yhteenvetona voikin todeta, että poromies ei katso vain ruokaa poroillensa; yrittäjä ei näe vain rahaa; rajamies ei näe vain venäläisiä tai vyöhykkeellä salaa oleskelevia; retkeilijä ei näe vain nautintoa. Kaikkien kokemusmaailmassa yhdistyvät samanlaiset tekijät, tunnelman takana on vanha puusto ja luonnontilainen maisema, vuodenaikojen vaihtelu sekä suojelualueen rajan kautta muodostuvat kaksi tyystin toisenlaista maailmaa. Metsä koetaan yhteisen tietoisuuden kautta, joka syntyy menneiden sukupolvien kautta. Onkin tutkittu, että kaikki suomalaiset iästä, sukupuolesta, asuinpaikasta ja koulutuksesta riippumatta kokevat metsän lähes samalla tavalla. (Reunala 1994, 170, 174 - 175.)

Lisäksi on esitetty (ks. esim. Sievänen 1983, 76), että kaupunkilaisen ulkoilijan viihtyvyyttä metsässä lisäävät rakennetut polkuverkostot, valaistus ja lepopaikat. Toisaalta Virmajoen suojelualueen luonto tarjoaa kaiken valmiina, rakentamattomana ei-inhimillisenä todellisuutena. Tämä vaikuttaisi riittävän alueen käyttäjille, eikä sinne toivota rakennettuja laavuja, katoksia, opastekylttejä, merkattuja reittejä tai muita esimerkiksi Karhunkierrosvaellusreitin varrella sijaitsevia lepopaikkoja ja puitteita. Niin ikään Kaisa Johdon (2010, 47) tutkimuksesta käy ilmi, että metsään ei erikseen kaivata valmiita polkuja, vaikka niitä pitkin usein kuljetaankin. Virmajoen käyttäjät puhuvat kulku-urista ja poluista. Samoista reiteistä, joita käyttävät ihmisen lisäksi metsän eläimet.

Virmajoen luonto tarjoaa oivallisen laboratorion elämän eri aspektien havainnointiin, olipa kyseessä jokin yksittäinen luontokappale, joka jo muualla on käynyt harvinaiseksi tai jäälauttojen kairaaman maaperän tutkiminen sinänsä. Alue onkin eräänlainen saareke, jossa varsinkin lahopuun määrä on poikkeuksellisen suuri: ehkä voisi sanoa, että sitä löytyy luonnonmukaisella tavalla runsaasti, juuri niin paljon kuin tavanomaisessa luonnonmetsässä kuuluukin olla.

Jokaisella ihmisellä on oikeus nauttia luonnosta, joka on koskematonta, sillä siten saadaan yhteys ihmistä suurempiin voimiin. Metsäteollisuuden kautta on luotu käsitys, että puun kuollessa, se menettää hyötyarvonsa. Tämä on kuitenkin vain taloudellinen perspektiivi asiaan. Olen tässä tutkimuksessa tuonut ilmi vanhojen metsien ja puiden arvon luontokokemuksen kannalta. Puiden lahoaminen metsässä onkin yhtä luonnollista kuin se, että lehdet varisevat syksyllä maahan. Suomessa on 5000 eliölajia, jotka elävät kuolleella puulla (Siitonen & Hanski 2004) ja kuollut puu on näiden lajien koti: elämisen mahdollisuudet metsässä pitäisi säilyttää eliölajeille. Vanhojen puiden olemassaolon vaaliminen niiden luontaisessa metsäympäristössä on luonnon ja ihmisen kannalta ensiarvoisen tärkeää.

Koko Koillis-Suomen metsälautakunnan alueella (Kuusamo, Posio, Kemijärvi, Pelkosenniemi, Salla, Savukoski) yli 100-vuotiaiden metsien osuus on vähentynyt 40 vuodessa puoleen (Virkkala 2000, 10) Valtakunnallisella tasolla luonnontilaisten metsien määrä on viimeisten vuosikymmenten aikana huvennut radikaalisti. Esimerkiksi Etelä-Suomessa luonnonmetsien tai luonnontilaisen kaltaisten metsien osuus metsämaan pinta-alasta on alle prosentti ja Vaasan-Joensuun eteläpuolella vain noin 0,2 prosenttia (Virkkala ym. 2000). Voidaankin sanoa, että

pääosassa Suomea luontokokemuksen syntyminen täysin luonnontilaisella alueella on käytännössä mahdotonta. Jos vanhojen metsien alueita löytyy, ne ovat vain pieniä sirpaleita. Pohjois-Suomen luonnonmetsillä on näin ollen kasvava merkitys ilmaston muuttuessa ja yhä suurempien lajijoukkojen käydessä alueellisesti uhanalaiseksi. (Hanski 2003)

LÄHTEET

Alhonen, Anssi. 2011. Esivanhempien puu, kirjoituksia suomalaisesta uskomusperinteestä. Taivaannaula 2011.

Anttonen, Veikko. 1994. Erä- ja metsäluonnon pyhyys. Teoksessa P. Laaksonen & S-L. Mettomäki (toim.) Metsä ja metsänviljaa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 24–35.

Aristoteles 1992 Fysiikka. Teokset III. Suom. Tuija Jatakari ja Kati Näätäsaari. [Alkuperäinen julkaisuajankohta 300 eaa.] Helsinki: Gaudeamus.

Aura, Seppo. Horelli, Liisa. Korpela, Kalevi (toim.) 1997. Ympäristöpsykologian perusteet. Wsoy 1997.

Budowski, G. 1976: Tourism and environmental conservation: conflict, coexistence or symbiosis? *Environmental conservation* 3(1): 27-31.

Canter, D. 1977. *The Psychology of Place*. London: The arcjotectiraö press. Teoksessa Aura, Seppo. Horelli, Liisa. Korpela, Kalevi (toim.) 1997. Ympäristöpsykologian perusteet. Wsoy

Carson, Rachel. 1962. *Silent Spring*. Houghton Mifflin 1962.

Forss, A. 2007: Paikan estetiikka: Eletyn ja koetun ympäristön fenomenologiaa. Helsinki: Yliopistopaino.

Haila, Y. 2008. Ekohistorialliset kaudet eli alkuperäisluontoa etsimässä. *Tiede & Edistys* 14(2), 205-224.

Haila, Y. 2004. *Retkeilyn rikkaus - Luonto ympäristöhuolen aikakaudella*. Helsinki 2004

Haila, Yrjö & Lähde, Ville. 2003. *Luonnon politiikka*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2003.

Hanski, I. 2003. Ekologinen arvio Suomen metsien suojelutarpeesta. Teoksessa Sini Harkki, Keijo Savola ja Marcus Walsh (toim.) ”Palaako elävä metsä – metsiensuojelun tavoitteita 2000-luvun Suomessa”. Yliopistopaino, Helsinki 2003.

Hanski, I., Herten, L., Fyhrquist, N., Koskinen, K., Torppa, K., Laatikainen, T., Karisola, P., Auvinen P., Paulin L., Mäkelä, M., Vartiainen, E., Kosunen, T., Alenius, H., Haahtela, T. 2012. ”Environmental biodiversity, human microbiota, and allergy are interrelated”. *PNAS* 2012 109 (21)

Hartig, T. 1993. *Testing Restorative Environments Theory*. Doctoral dissertation. University of California, Irvine.

Hautala-Hirvioja, Tuula. 2003. Pohjoinen luonto suomalaisessa kuvataiteessa. Teoksessa Suopajarvi, Leena & Valkonen, Jarno (toim.): *Pohjoinen luontosuhde - Elämäntapa ja luonnon politisoituminen*. Rovaniemi 2003.

Heikkinen, Jaakko. 2007. Työtä Kuusamon tilojen tukena - Kuusamon yhteismetsän 50 toiminnan vuotta. 123 Kurasa, Kuchapishwa 2007

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena. 2006. Tutkimushaastattelu - Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Yliopistopaino Helsinki.

Horelli, L., 1982. Ympäristöpsykologia. Espoo: Weilin + Göös.

Häikiö, Liisa & Niemenmaa, Vivi. 2007. Valinnan paikat. Teoksessa Laine, Markus, Bamberg, Jarkko & Jokinen, Pekka (toim.): Tapaustutkimuksen taito. Helsinki: Gaudeamus. 41-56.

Ihalainen, A. & Mäkelä, H. 2009. Kuolleen puuston määrä Etelä- ja Pohjois-Suomessa 2004-2007. Metsätieteen aikakauskirja 1/2009: 35-56.

Jalonen, Riitta 2006 Keitä ovat Suomen metsäntutkijat? Teoksessa R. Jalonen, I. Hanski, T. Kuuluvainen, E. Nikinmaa, P. Pelkonen, P. Puttonen, K. Raitio & O. Tahvonen (toim.) Uusi metsäkirja. Helsinki: Gaudeamus, 20-21.

Johto, K. 2010. Minun metsäni – pro gradu. Metsäkokemuskertomukset metsän merkitysten kuvaajina. Turun yliopisto 2010.

Julkunen, R. 1989. Jokapäiväinen aikamme. Teoksessa P.Heiskanen (toim.). Aika ja sen ankaraus. Helsinki: Gaudeamus, 10 - 21.

Kaplan, R. & Kaplan, S. 1989. The experience of Nature. A Psychological Perspective. Cambridge: Cambridge University Press. 1

Kero, R. 1983. Teknologian kehitys ja luonto. Teoksessa A. Kostiainen (toim.) Ihminen ja luonto. Turku: Yliopisto offset-paino, 166-179.

Kovalainen, Ritva & Seppo, Sanni. 2006. Puiden Kansa. Kariston kirjapaino, Hämeenlinna 2006.

Kumpulainen, K. & Veteläinen, P. 2000. Puustoinventointi. Teoksessa Raimo Virkkala & Ilkka Anttila (toim.) ”Etelä-Kuusamon vanhojen metsien ja soiden luontoinventointi”. Painotupa Ky, Oulu 2000. 24 -41

Kuuluvainen, Timo 2014. Kelon ”kuolemanjälkeinen elämä”. Yksityinen sähköpostiviesti 4.8.2014.

Kuuluvainen, T. 2012. Maisemanhoito. Maisema-alue työryhmän mietintö I. Ympäristöministeriö. Ympäristönsuojelun osasto. Mietintö 66/1992.

Laine, M., Bamberg, J., & Jokinen, P. 2007. Tapaustutkimuksen käytäntö ja teoria. Teoksessa Laine, Markus, Bamberg, Jarkko & Jokinen, Pekka (toim.): Tapaustutkimuksen taito. Helsinki, Gaudeamus. 9-38.

Laurén, K., 2006. Suo – sisulla ja sydämellä: suomalaisten suokokemukset ja -kertomukset kulttuurisen luontosuhteen ilmentäjinä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Massey, D. 1993. Politics and space/time. Teoksessa Michael Keith & Steve Pile. Place and politics of identity. London, Routledge.

Metsähallitus 2003. Oulangan kansallispuiston hoito- ja käyttösuunnitelma. Vantaa 2003.

Metsäkeskus 2014. Pirkanmaan Bittimetsä-hanke: ”Metsäkurssi”. <http://www.pirkanmaanmetsat.fi/metsakurssi.fi/> [Tarkastettu 17.2.2015]

Metsäntutkimuslaitos (2013). Metsätilastollinen vuosikirja 2013. Metsäntutkimuslaitos, Sastamala.

Niemi-Pynttäri, R. 1989. Luontoon kätkeytynyt valta - Heidegger rikkomassa länsimaista itsevarmuutta. Tiede & Edistys 14 (2) , 118-121.

Palmberg, Irmeli. 2004. Ympäristöpedagogiikka ja kestävä kehitys pohjoismaisissa tutkimus- ja opetusverkostoissa. Teoksessa: Cantell, Hannele (toim.). Ympäristökasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus. 195-199.

Pentikäinen, Juha 1994 Metsä suomalaisten maailmankuvassa. Pekka Laaksonen & Sirkka-Liisa Mettomäki (toim.), Metsä ja metsänviljaa. Kalevalaseuran vuosikirja 73. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 7- 23

Pietarinen, Juhani. 1987. Ihminen ja metsä: neljä perusasennetta. Teoksessa A. Reunala & P. Virtanen (toim.) Metsä suomalaisten elämässä. Monitieteellinen seminaari 18.-19.12.1986. Helsinki: Suomen Metsätieteellinen Seura, 323–331.

Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskus, luonnonsuojeluosasto. Tekstit: Pekka Veteläinen & Ilkka Anttila. ”Etelä-Kuusamon vanhat metsät” -kuva- ja tekstijulkaisu.

Raivo, Petri J. 2002 Taivaan ja maan välissä. Pyhyys Suomen ortodoksisten luostareiden paikkaidentiteetin osana. Teoksessa P. Laaksonen & S-L. Mettomäki (toim.) Pyhän perintö. Kirjoituksia suomalaisesta pyhästä Kalevalassa, kansanperinteessä, luonnossa ja taiteessa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 157–172.

Relph, Edward. 1993. ”Modernity and the raclamation of place” Teoksessa David Seamon (toim.): Dwelling, Seeing and Designing. Towards a Phenomenological Ecology, State University of New York Press: ALbany, 25-40.

Reunala, Aarne. 1994. Turvallisuuden tunne metsän henkisenä arvona. Teoksessa P. Laaksonen & S-L. Mettomäki (toim.) Metsä ja metsänviljaa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 170–176.

Rinne, Reino. 1980. Kuusamon kosket II. Koillismaan luonto ry. Koillissanomat Oy. Kuusamo 1980.

Roiko-Jokela, Heikki. 2000. Metsäluonnon ja ihmisen vuorovaikutus. Heikki Roiko-Jokela (toim.), Moni-ilmeinen metsä. Mielikuvia, asenteita ja arvoja metsistä ja niiden käytöstä. Jyväskylän yliopisto, Historian laitos, 11–47.

Saarinen, J., Jortikka, S. & Virtanen, E. (toim.), Luonto, matkailu ja luonnonsuojelu. Metsäntutkimuksen tiedonantoja 760: 5-12.

Sarmela, M., Kehitysuskon kansa - Kirjoituksia ihmisestä ja tulevaisuudesta. Helsinki 2007

Sievänen, Tuija. 1998. Yhdeksän kymmenestä ulkoilee luonnossa. Teoksessa A. Reunala, I. Tikkanen & E. Åsvik (toim.) Vihreä valtakunta. Suomen metsäklusteri. Helsinki: Otava, Metsämiesten säätiö. 55.

Silvennoinen, M. 1992. Metsä vai kaupunki - näkökulmia luontoliikunnan pedagogiikalle. Teoksessa T. Lyytinen & P. Vuolle (toim.) Ihminen - luonto - liikunta. Jyväskylä: Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 81, 78-87.

Suopajärvi, Leena. 2003. Ympäristötietoisuuskäsitteen kritiikki pohjoisten esimerkkien valossa. Teoksessa: Suopajärvi, Leena & Valkonen, Jarno (toim.). Pohjoinen luontosuhde. Elämäntapa ja luonnon politisoituminen. Rovaniemi: Lapin Yliopistopaino. 9-22.

Tourula, Marjo & Rautio, Arja. 2014. Terveyttä luonnosta. Thule-instituutti Oulun yliopisto, Metsähallitus ja Oulun seutu. Oulu 2014.

Topelius, S. Maamme kirja Helsinki 1876. 46. luku ”Metsä”.

Tourula, Marjo & Rautio, Arja. 2014. Terveyttä luonnosta. Thule-instituutti Oulun yliopisto, Metsähallitus ja Oulun seutu.

Tuan, Y.F. 1974. Topophilia: a Study of Environmental Perception, Attitudes and Values. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 5., uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.

Ulrich, R.S. 1983. Aesthetic and affective response to natural environment. Teoksessa Altman, I. & Wohlwill, J.F. (toim.) Human Behavior and Environment, Vol 6. New York: Plenum Press, 85 - 125.

Vilkka, L. 1993. Ympäristöetiikka. Vastuu luonnosta, eläimistä ja tulevista sukupolvista. Helsinki: Yliopistopaino.

Viramo, J. (toim.) 1979: Kuusamon alueen luonnosta. - Acta Univ. Oul. A 68. 1978. Biol 4.

Virkkala, R. 2000. Yhteenveto. Teoksessa Raimo Virkkala & Ilkka Anttila (toim.) ” Etelä-Kuusamon vanhojen metsien ja soiden luontoinventointi” Virkkala, R., Anttila, I. (toim.). Painotupa Ky, Oulu 2000. 8-18

Wohlwill, J. 1983. The Concept of Nature. A psychologists view. Teoksessa I. Altman & J. Wohlwill (toim.). Human behaviour and Environment, vol 6. Behaviour and the natural environment. New York: Plenum Press 5-37.

Ylikangas, Heikki. 1996. Metsä suomalaisen mentaliteetin kasvualustana. Pekka Laaksonen & Sirk-ka-Liisa Mettomäki (toim.), Olkaamme siis suomalaisia. Kalevalaseuran vuosikirja 75–76. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 35–42.

LIITTEET

Liite1: Teemahaastattelurunko

Oma henkilökohtainen side alueeseen

- Kuinka pitkään muistat toimineesi alueella?
- Miksi hakeudut alueelle? Erityisiä merkityksiä?

Virmajoen alueen erityispiirteet

- Maanmuodot, lajisto, luontoyleisesti, erityiset paikat
- Vertaavuus pohjoisen Kuusamon alueisiin
- Petopolitiikka
- Vuodenaikojen vaihtelut maisemassa

Suhde vanhaan puustoon

- Suosikkipuu
- Minkälaisia tuntemuksia herättää?

Henkilöhistoria

- Miten pitkään ammatissa, jota tekee?
- Miksi valitsi työn?

Suojelupäätös

- Miten muistaa ajan?
- Alueen muutos suojelun jälkeen
- Miten kokee suojelupäätöksen?

Muutos

- Metsärakenteessa tapahtunut muutos?
- Muutos kylärakenteessa?
- Muutos maisemassa.

Käyttäjät

- Ketkä Virmajoen suojeluetta käyttää?
- Millaisena käyttäjien luontosuhde näkyy?
- Kokemuksia alueen inhimillisen käytön määrästä ja laadusta

Paikat ja kiinnittyminen

- Tutut ja tärkeät paikat alueella.